

L'ESGLÉSIA DE CONSTANTÍ

Vista pel seu escolanet (de l'any 1917 al 1922)

Miquel Aleu Padreny

DEDICATÒRIA

Com a testimoni d'admiració i estima, dedico aquest recull de memòries viscudes a l'església de Constantí, com a "escolanet", al que fou un dels rectors més actius, el més extraordinari, per a mi, i dels que treballà més en la catequesi dels seus parroquians, mossèn Ramon Bergadà Solà.

Ell va ésser un rector que imposava un respecte i una admiració molt gran, però a pesar de la seva serietat, infonia una estimació, que es va fer perdurable.

Jo vaig assistir, com a escolanet, quan va celebrar les *Noces d'argent*, del seu sacerdoti aquí a Constantí, i ja de més gran essent metge a Tarragona també vaig estar present a la capella del Santíssim de la Catedral, quan va celebrar les *Noces d'or*.

Però el que més em va impressionar va ser, quan em va prendre a mi, com al seu metge, i va influenciar perquè m'anomenessin metge del Capítol de la Catedral, i ho va fer amb la condició de que si quan el visités, veia que estava a punt de morir, que no li amagués, i que li digués la veritat crua, doncs, si no acceptava aquesta condició preferia que no fos el seu metge, perquè com a creients no hem de tenir por a la mort i sempre hem d'estar preparats (vàrem assentir fent com una mena de conjurament mutu).

I així ho vàrem complir:

Jo el vaig assistir fins a la seva defunció, i vaig ser qui va presidir tot sol el cap de dol civil en el seu enterrament.

A conseqüència d'una operació d'estómac que varen practicar-li a la clínica Rosselló, –ell ja sabia la naturalesa de la malaltia, i per això que la seva vida seria curta–

amb la serenitat pròpia d'ell, em va dir: "el dia que m'hagi de morir, no m'enganyis, digue'm la veritat, que em vull preparar per aquell instant", jo li vaig contestar: "això només ho sap Aquell de dalt, Sr. rector!". –"Ja, ja! però tu com a metge i seguint-me la malaltia aniràs més guiat que jo.

Al cap d'uns dies, després d'unes consultes amb altres metges, i en comprendre ell que empitjorava, em va preguntar una altra vegada: "quants dies et sembla que puc durar?"... i jo com que li vaig jurar, vaig dir-li la veritat del que pensava: "miri Sr. rector, això s'acaba, a mi em sembla que amb la marxa que portem, uns tres dies"; el primer que em va contestar va ser: "moltes gràcies! perquè ara encara tinc el cap clar, saps?". Llavors va demanar, per mitjà del seu vicari –mossèn Ros– que fes saber al Capítol de la Catedral que ell com a membre seu, com a canonge amb el càrrec de "mestre escola", i en vista de l'estat de salut en què es trobava, volia rebre amb tota serietat i solemnitat els últims sagraments... i així fou quan el Capítol sencer i revestit amb els ornaments d'un dia festiu, traslladà el Viàtic i els sants Olis cap a l'abadia formats en dues fileres, amb els ciris encesos, com si fos la processó de Corpus, assistiren al Dr. Bergadà, qui va voler fer una confessió pública al costat del canonge penitencier; va rebre el Viàtic i l'Extrema Unció i després de l'oració de gràcies, els assistents li donaren "l'òscul fraternal de despedida".

El seu enterrament fou una cosa impressionant, doncs la reacció popular –ja visitant-lo de cos present– fou més gran que la de la mort d'un bisbe. Quasi tots els balcons per on discorria l'enterrament tenien un llençol blanc amb un llaç negre.

Que Déu el tingui al cell!

No vull acabar aquí sense manifestar-vos –en sóc testimoni a pesar de la meua edat, – el que va patir, junt amb el meu pare (a.c.s.) per la influència que exercia la política dels partits sobre el veïnat. Veïen com es despertaven entre els feligresos uns odis i unes divergències entre les famílies, que ells no s'ho podien treure del cap. Aquestes diferències varen arribar fins a amenaces corporals... fins i tot entre els mestres, que a pesar de la seva carrera, arribaren a treure de l'escola als alumnes fills de pares d'una ideologia contrària, la qual cosa motivà que el rector i vicaris, donessin classes. Hi havia el plànol per construir un edifici per a Escoles –doncs aquestes ocupaven un pis de cal Llorigó (J. Torrents) al carrer Mitjà i un altre a cal Roig (R. Ferrer) a la plaça del Castell. Per qüestions polítiques estava tot parat.

Amb les converses que tenien la nit abans de sopar, a l'abadia, o a casa, i a la vista que amb les autoritats locals i el rector a la Parròquia, no aconseguien res, varen decidir actuar per compte propi, i ambdós a la vegada, fent servir les amistats que tenien per haver estat condeixebles a l'institut, al seminari o a la facultat.

El Sr. rector ho faria amb el Sr. cardenal Vidal i Barraquer i amb el president de la Diputació, Anselmo Guasch i el meu pare amb el rector de la Universitat Dr. Carulla i amb l'alcalde de Tarragona Sr. Prats, qui era cosí germà seu. I així treballant conjuntament aconseguiren la intervenció d'aquelles autoritats, que "amb caràcter d'urgència el Ministeri d'Instrucció Pública" concedís els crèdits necessaris per a la construcció d'unes escoles públiques a Constantí, –poble que, a pesar de la seva importància i densitat de població no en tenia– i donaven les classes en pisos particulars.

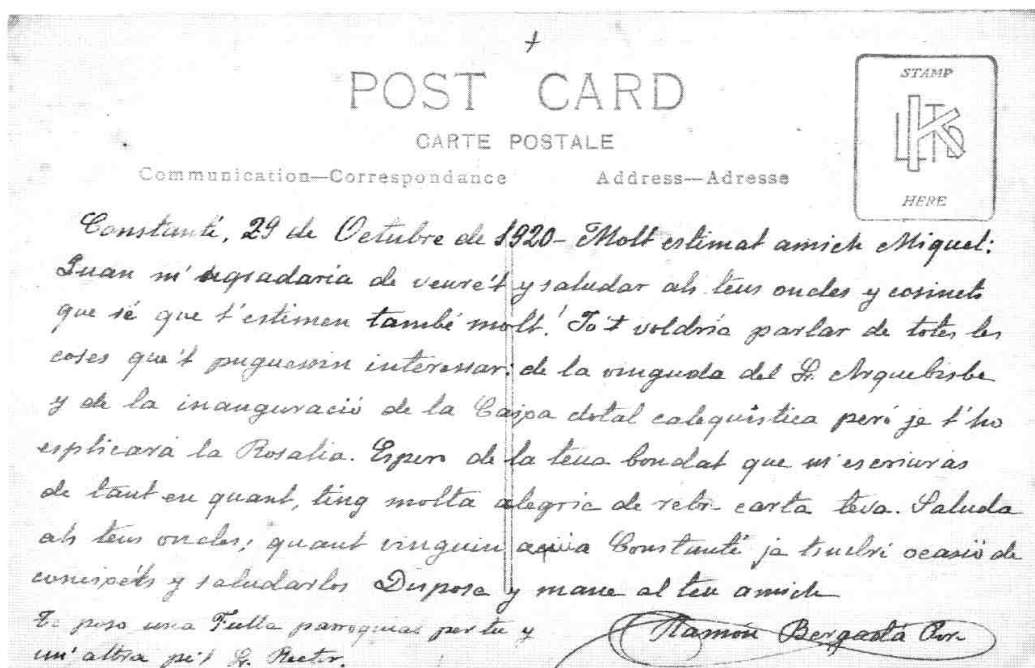
El dia de la inauguració assistiren com ho havien promès, aquelles quatre autoritats acompanyades d'un sèquit provincial i de la corporació en ple.

Però tant el meu pare, com el Sr. rector deien: "...oh!, Constantí... si no fossin els partits i la política...! fora un cel", doncs la gent tenia un cor infantil i era molt bona.

Mossèn Ramon Bergadà

Aquesta fotografia se la va fer ell mateix utilitzant un disparador automàtic dins l'herbada de l'església vella i me la portà la teta Rosalia a la Torre de l'Espanyol, on estava amb el meu oncle mestre, que em preparava pel batxiller. Com que m'enyorava molt, el senyor rector em va escriure aquesta postal, amb la fotografia que es va tirar ell mateix al pati de l'església ensorrada sense teulada que hi havia al costat de l'abadia. Segurament no hi ha cap més còpia.

Els dos, amb aquella pena dins del seu cor, pròpia de l'estimació que professaven al poble en el qual hi exercien, marxaren cap a la ciutat amb menys d'un any de diferència; un, a exercir de metge a la seva ciutat de Tarragona... al·legant la instrucció dels seus fills; i l'altre a la parròquia de la Sang de Reus, aquest últim, imposat pel Sr. cardenal, doncs Mn. Bergadà havia demanat que el lliuressin de dirigir la parròquia, ja que ell havia fracassat en no haver aconseguit la unió total dels feligresos de Constantí.

L'ESGLÉSIA DE CONSTANTÍ

Aquesta descripció, no vol tenir cap caràcter científic, que per això hi ha els professionals, sinó l'exposició –acompanyada d'esquemes i d'alguna fotografia– feta per un vellet de 84 anys, recordant al cap de 72 anys, com veia l'església del seu poble, on havia nascut i amb la vivència que tingué com a veí i sobretot com a escolanet de la Parròquia durant els anys compresos entre el 1917 i 1922.

Moltes de les coses que explico, estan escrites de memòria –que gràcies a Déu encara conservo– però que els pocs que queden de la meva edat o els que visqueren abans de la guerra, si ho llegeixen se'n recordaran i afirmaran la veracitat del que escric, encara que algunes coses, no són molt precises, però poden orientar. Altres coses són recollides dels “Fulls Parroquials” del rectorat de mossèn Bergadà, o d'alguna fotografia publicada, de les poques que queden.

De manera que no hi busqueu cap cosa magistral, i si podeu viure amb mi, allò que ha desaparegut llastimosament de la nostra església.

Per començar fem una miqueta d'història. Aquesta església per a molts autors és la tercera que s'ha construït al poble... però per a mi és la cinquena que s'hi ha edificat.

Mireu, ja en temps del declivi de l'Imperi Romà, en temps de Constantí el Gran hi ha antecedents de que a la lloma que ocupa la part alta del poble hi construïren en un cantó –cap al N.O.– una fortificació i a l'extrem oposat –cap al S.E.– una església. Deien que la construïen separada de Tarragona, perquè la part oficial encara era pagana. Segurament aquesta església era de planta bizantina, influenciada perquè en aquell temps en què es creà l'Imperi Oriental estava de moda aquest estil arquitectònic. Aquestes construccions foren enderrocades quan la invasió de l'Imperi Romà, pels Sueus, Vàndals i Alans, que no deixaren pedra sobre pedra, per on passaven.

Ja en l'Edat Mitjana, després de la Reconquesta, inicià la reconstrucció de Constantí l'arquebisbe de Tarragona Esparrec de la Barca i diuen que: “edificà damunt de les ruïnes romanes” –en un lloc, que segons la tradició hi descansà un tros molt gros de la Veracreu (portada per santa Elena). Per l'època en què es construï, segurament era d'estil romànic, d'una sola nau, amb dues portes d'accés: una a la façana principal i d'altra a la lateral –aquesta venia quasi en front de la porta de la muralla, que hi donava accés (ca Martí-Martí)–. Hi tenia adossades a l'absis dues torres-campanars, de base quadrada “molt esveltes i amb molts finestrals”. Aquesta església (la II), en augmentar la població, es féu petita, quedà insuficient, com ho pogueren observar en la gran festa que feren en el “trasllat de la relíquia del braç de santa Tecla” des de Constantí a Tarragona. Hi assistiren des del rei i la noblesa fins a totes les autoritats eclesiàstiques de l'arxidiòcesi, a més del clergat i el paissanatge... llavors es veié el contrast entre la capacitat del castell i la insuficiència de la capella –de totes maneres, l'assistència fou descomunal,

doncs compten que hi participaren més de set mil persones-. Aquest aconteixement fou el mòbil per a eixamplar l'església i solucionar els problemes del campanar que estava ple d'esclètxes. Volien fer una església fora del castell, però pel vandalisme existent, no seguiren aquest consell i el que feren fou engrandir la mateixa església fent-hi un aditament pel costat de l'evangeli, com si fos un braç gran d'un creuer, com que era bastant gran per a donar-hi espaiat l'absis d'aquest afegit sobresortia la muralla, per aquest motiu construïren uns contraforts –que jo, encara els he vist-. Aquest tros engrandit era d'estil gòtic i l'absis tenia uns finestrals molt grans. El campanar que edificaren per a suplir el que havien enderrocat per a fer l'acoblament, el feren separat de l'edifici de l'església i el situaren a l'angle format per dos cossos de la capella i ho feren on fins llavors hi havia el cementiri. Aquest campanar “era molt alt i robust” no seguia cap estil, però, servia al mateix temps per a ventar les campanes i per la seva alçària com a talaia per a observatori.

Aquesta església fou enderrocada seguint les ordres del rei Pere el Cerimoniós, que s'enemistà amb l'arquebisbe Clasquerí, i en un atac d'ira i de prepotència ordenà que les tropes de Montblanc i de Vilafranca ataquessin el castell –un dels millors del contorn– i no en deixessin cap pedra sobre pedra. Així ho complí el general Garay i encara per més ferir, obligà a que ho fessin els veïns del poble. Aquesta església era “molt rica en imatges i sobretot en relíquies –pràcticament, per estar més segures, era el relicari de la catedral de Tarragona-. El general Garay a més de l'enderroc la saquejà i traslladà algunes imatges cap a Reus on diu que anà a parar l'orgue que en aquells temps era un dels millors del principat.

Llavors Constantí es quedà sense església durant uns 18 anys, els capellans feien els oficis a l'entrada de l'ajuntament.

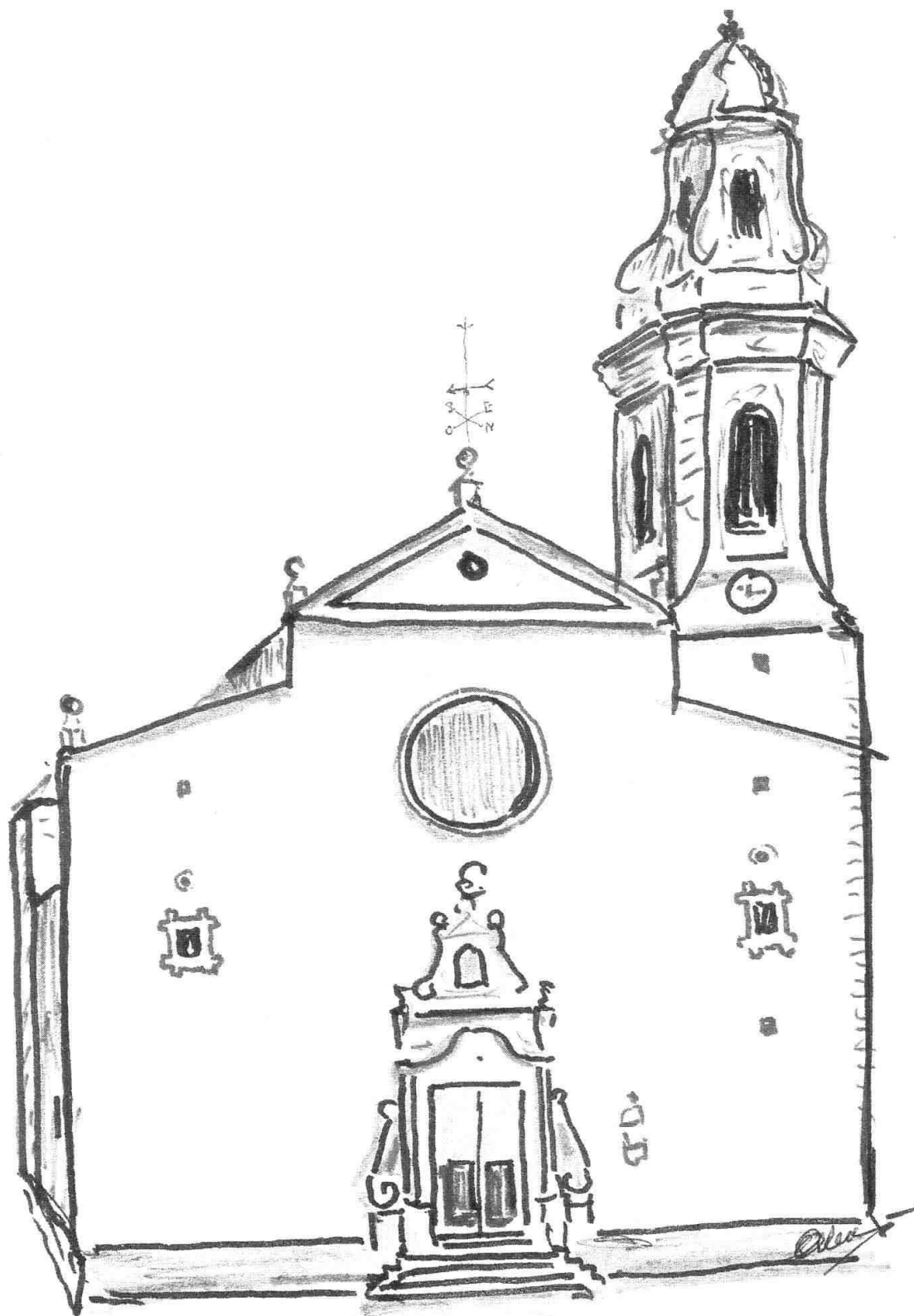
Fins que al cap d'aquell temps es construí un altre edifici –la quarta església– i ho feren a la “falsa braga del castell” tocant al portal Nou (o de Tarragona). Tenia adossada al costat de l'evangeli, l'abadia i feien servir per escala la de la “torre de baix” del Portal –l'altra torre era a cal Plana-. La caixa de l'edifici de l'església encara existeix, –jo la coneixia sense teulada, amb la porta tapiada i l'interior ple d'herba. Avui crec que hi ha el casal parroquial– la part del darrera tenia un “ull de bou” i la paret arribava quasi al carrer Mitjà. La porta era rectangular amb un escut a la dovella central.

Però com que el poble creixia, molt aviat fou insuficient. Volien ampliar-la, però els aconsellaren que no l'aprofitessin, perquè estava basada sobre un terreny argilós i feia moviments en la cimentació senyalant-ho amb la presència d'una esquerda –encara aguanta-.

Decidiren doncs fer-ne una de nova –la cinquena– i el terreny, per l'espai i aprofitant restes del “fosso del castell” era més espaiós i de més bona cimentació. Es féu a l'altra extrem de la “falsa braga” amb l'absis tocant al portal de la Selva. Ara la podem observar, amb unes dimensions considerables, que contrastaren amb la vella –quan jo era petit deien que fora de la catedral, els pobles que tenien les esglésies més grans de la diòcesi eren Alcover, Riudoms i Constantí-.

Dien que posaren la primera pedra l'any 1733 i la beneïren i inauguraren l'any 1748, però sense campanar, que no l'acabaren fins 20 anys més tard.

Exteriorment té de monumental, la seva dimensió, però la façana és molt llisa, està molt poc decorada, encara es veuen senyals d'haver estat esgrafiada en tota la seva extensió, remarcant-se encara els rajos estellats que rodegen el finestral rodó, doncs ni

Dibuix de la façana de l'església.

Façana de l'església (foto Arxiu Mas).

tant sols arribà a rosetó. Només està decorada amb relleus, la portalada i és una mica "carrinclona". Només té una capelleta per damunt del portal amb una petxina per cimera. Jo no he vist mai cap imatge a la seva fornícula. Hi ha l'escalinata i el que destaca més és el seu campanar, que té uns cinquanta metres d'alçada, es veu molt robust i té tres pisos amb ús: el del rellotge, el de les campanes i el superior o les "tenebres" –avui potser hi hagi altaveus–. Acaba amb una punxa encolumnada de pedra, que sosté una creu de ferro forjat. Sobresurt cap al darrera i sobre el creuer la cúpula amb una llanterna per a rematar-la.

He procurat fer un plànol de l'església. Em sembla que ho he aconseguit. Davant d'ell seguirem amb la numeració la localització de les seves dependències i la ubicació dels altars que existien i em sembla que situarem bé a més del presbiteri, el creuer, el cor, l'orgue, les trones, les escales del campanar, el baptisteri, cancells, porta falsa i on hi havien els altars que han desaparegut.

Proveu-ho amb paciència i bona fe i ho entendreu.

Interior de l'església

Com ja hem indicat, l'edifici és de grans dimensions, té una llargada aproximada de 50 metres i una amplada de 25 metres.

Interiorment la distribució correspon a una nau central, en forma de creu llatina i dues laterals, aquestes subdividides cada una amb quatre capelles i cada capella tenia un altar –hi havia l'excepció de l'escala del campanar per un costat i la "porta falsa" per l'altra costat–. En el creuer desembocaven dues capelles: la del Santíssim i la dels Dolors, però a més hi havia en aquells temps, sis altars més.

La part més alta, per l'interior, correspon a la clau de llanterna, que té més de 32 metres, ara la nau gran s'acosta als 20 m.

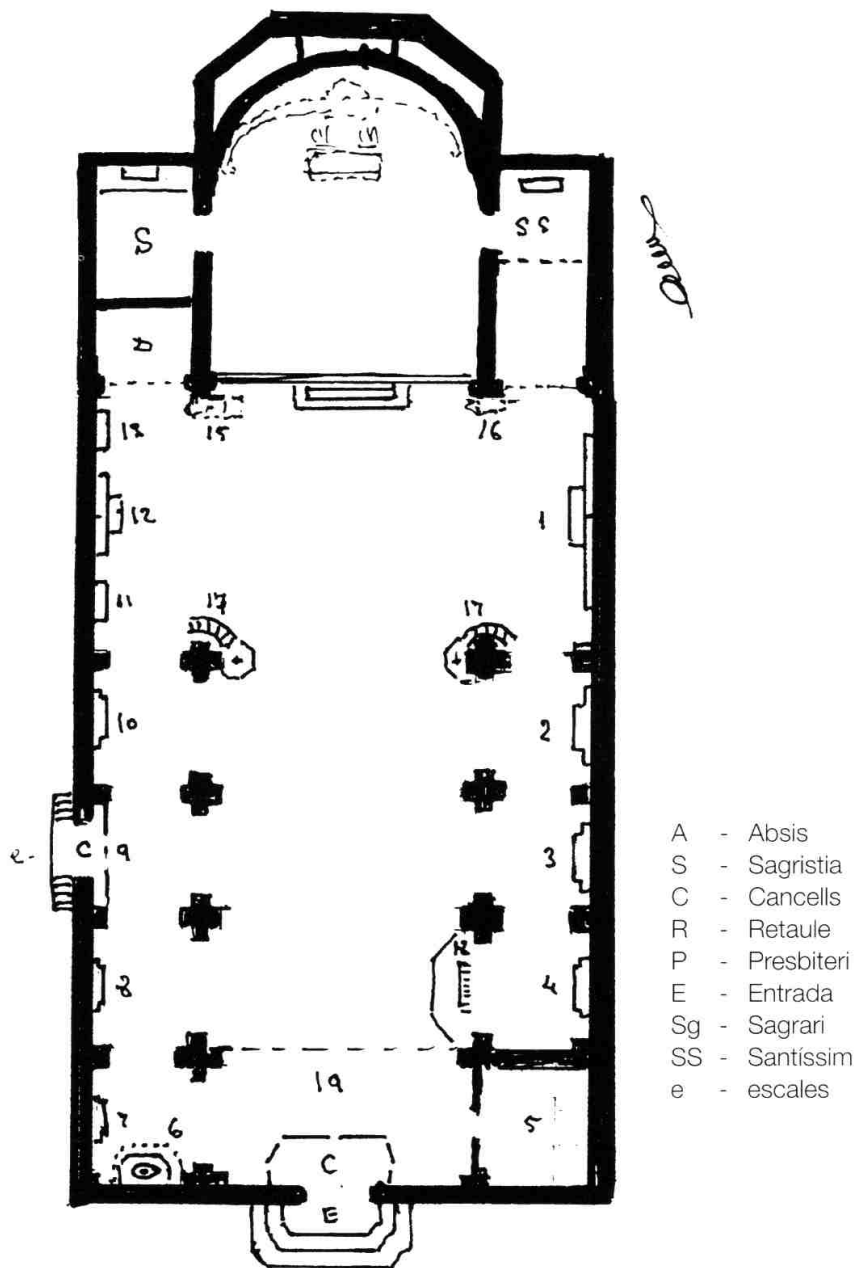
L'ample té uns 25 metres, la nau central s'emporta la meitat, i l'altre, repartida entre les naus laterals i el nínxol de les capelles a parts iguals.

La nau central es divideix en tres parts: el presbiteri amb l'altar major al fons; el creuer, l'espai l'omplien les cadires de boga per a les dones i la resta algunes rengleres de bancs, amb el passadís central i que eren utilitzats només pels homes i pels "xiquets de la doctrina".

Naus laterals

Seguint la numeració del plànol (fig. 7) la *capella núm. 2* correspon a l'altar de Sant Cristòfol, la núm. 3 a Santa Llúcia, la núm. 4 a Nostra Senyora de la Gràcia, la núm. 5 a les escales del campanar. A la part esquerra (o de l'evangeli) hi ha adossada a la façana la núm. 6 capella baptismal, la núm. 7 a Sant Tomàs d'Aquino, la núm. 8 a Sant Antoni Abad, la núm. 9 a la Porta Falsa, la 10 a Sant Antoni de Pàdua. Els altars situats en aquestes naus que hem indicat, excepte el núm. 4 i la pila baptismal, foren aprofitats de l'església vella i traslladats, condicionats i acoblats a la nova.

L'altar de la *capella núm. 2* estava dedicat a Sant Cristòfol i ocupava el nínxol principal. La imatge de Sant tenia unes proporcions descomunals si les comparem amb les altres, portava un gran bastó a la mà dreta sobre el que s'hi recolzava amb força i carregat a l'espatlla esquerra, el Nen Jesús, que portava una bola del món a la mà esquerra. Era

1. Altar del Roser	11. Sant Lluís Gonzaga
2. Sant Cristòfol	12. Sant Isidre
3. Santa Llúcia	13. Mare de Déu de l'“Encuentro”
4. Ntra. Sra. de Gràcia i sepulcre	14. Mare de Déu dels Dolors (amb reixa)
5. Escales del Campanar	15. Puríssima
6. Pila baptismal	16. Sagrat Cor de Jesús
7. Sant Tomàs d'Aquino	17. Trona i escala a cada cantó
8. Sant Antoni Abat	18. Orgue (elevat)
9. Porta lateral	19. Cor (elevat)
10. Sant Antoni de Pàdua	

Figura 7. Planta de l'església de Constantí.

tant sols arribà a rosetó. Només està decorada amb relleus, la portalada i és una mica "carrinclona". Només té una capelleta per damunt del portal amb una petxina per cimera. Jo no he vist mai cap imatge a la seva fornícula. Hi ha l'escalinata i el que destaca més és el seu campanar, que té uns cinquanta metres d'alçada, es veu molt robust i té tres pisos amb ús: el del rellotge, el de les campanes i el superior o les "tenebres" –avui potser hi hagi altaveus–. Acaba amb una punxa encolumnada de pedra, que sosté una creu de ferro forjat. Sobresurt cap al darrera i sobre el creuer la cúpula amb una llanterna per a rematar-la.

He procurat fer un plànol de l'església. Em sembla que ho he aconseguit. Davant d'ell seguirem amb la numeració la localització de les seves dependències i la ubicació dels altars que existien i em sembla que situarem bé a més del presbiteri, el creuer, el cor, l'orgue, les trones, les escales del campanar, el baptisteri, cancells, porta falsa i on hi havien els altars que han desaparegut.

Proveu-ho amb paciència i bona fe i ho entendreu.

Interior de l'església

Com ja hem indicat, l'edifici és de grans dimensions, té una llargada aproximada de 50 metres i una amplada de 25 metres.

Interiorment la distribució correspon a una nau central, en forma de creu llatina i dues laterals, aquestes subdividides cada una amb quatre capelles i cada capella tenia un altar –hi havia l'excepció de l'escala del campanar per un costat i la "porta falsa" per l'altra costat–. En el creuer desembocaven dues capelles: la del Santíssim i la dels Dolors, però a més hi havia en aquells temps, sis altars més.

La part més alta, per l'interior, correspon a la clau de llanterna, que té més de 32 metres, ara la nau gran s'acosta als 20 m.

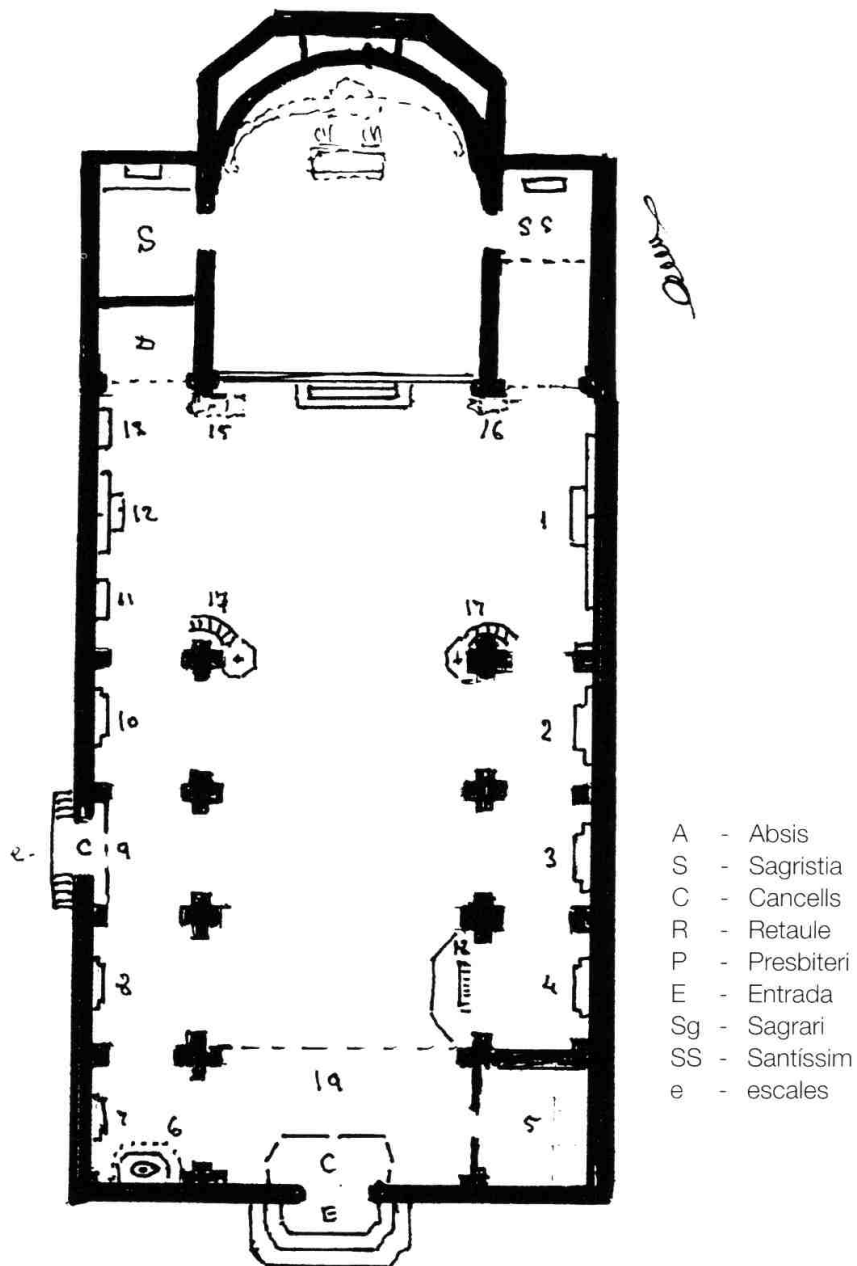
L'ample té uns 25 metres, la nau central s'emporta la meitat, i l'altre, repartida entre les naus laterals i el nínxol de les capelles a parts iguals.

La nau central es divideix en tres parts: el presbiteri amb l'altar major al fons; el creuer, l'espai l'omplien les cadires de boga per a les dones i la resta algunes rengleres de bancs, amb el passadís central i que eren utilitzats només pels homes i pels "xiquets de la doctrina".

Naus laterals

Seguint la numeració del plànol (fig. 7) la *capella núm. 2* correspon a l'altar de Sant Cristòfol, la núm. 3 a Santa Llúcia, la núm. 4 a Nostra Senyora de la Gràcia, la núm. 5 a les escales del campanar. A la part esquerra (o de l'evangeli) hi ha adossada a la façana la núm. 6 capella baptismal, la núm. 7 a Sant Tomàs d'Aquino, la núm. 8 a Sant Antoni Abad, la núm. 9 a la Porta Falsa, la 10 a Sant Antoni de Pàdua. Els altars situats en aquestes naus que hem indicat, excepte el núm. 4 i la pila baptismal, foren aprofitats de l'església vella i traslladats, condicionats i acoblats a la nova.

L'altar de la *capella núm. 2* estava dedicat a Sant Cristòfol i ocupava el nínxol principal. La imatge de Sant tenia unes proporcions descomunals si les comparem amb les altres, portava un gran bastó a la mà dreta sobre el que s'hi recolzava amb força i carregat a l'espatlla esquerra, el Nen Jesús, que portava una bola del món a la mà esquerra. Era

1. Altar del Roser	11. Sant Lluís Gonzaga
2. Sant Cristòfol	12. Sant Isidre
3. Santa Llúcia	13. Mare de Déu de l'“Encuentro”
4. Ntra. Sra. de Gràcia i sepulcre	14. Mare de Déu dels Dolors (amb reixa)
5. Escales del Campanar	15. Puríssima
6. Pila baptismal	16. Sagrat Cor de Jesús
7. Sant Tomàs d'Aquino	17. Trona i escala a cada cantó
8. Sant Antoni Abat	18. Orgue (elevat)
9. Porta lateral	19. Cor (elevat)
10. Sant Antoni de Pàdua	

Figura 7. Planta de l'església de Constantí.

d'estil barroc no molt florit i tenia a banda i banda del nínxol gran dues columnes salomòniques, entre les columnes de la dreta hi havia Sant Sebastià, (patró del poble) i a la dreta em sembla que hi havia Sant Pere. Al segon pis, a la fornícula central, la Verge del Carme (no ho se segur). A la dreta Sant Ramon i a l'esquerra Sant Blai?

La *capella núm. 3*, tenia l'altar de Santa Llúcia. Encara que procedia de l'altre església, semblava tot nou; així era la qualitat del seu daurat, o era renovat, o a la meua vista semblava que l'estrenessin, sobretot el dia de la Santa, doncs a l'encendre's els salomons, que tenien sis llums cada un, semblava que la llum sortís del retaule. Era d'un barroc florit, amb el fons molt carregat. Com el de Sant Cristòfol tenia dos pisos. Al centre del primer, una imatge de la Santa que sostenia amb les dues mans un plat amb els seus dos ulls. Tenia a cada costat un sant; a l'esquerra Santa Teresa de Jesús i a la dreta i al segon pis no els recordo.

La *capella núm 4* tenia un altar, que en aquella edat, quan jo era escolà, ens "feia por". A més de no saber a quin sant estava dedicat (ara ja sé que era a Nostra Senyora de la Gràcia) era negre completament. Es veu que era nou i enguixarenel retaule per daurar-lo o il·luminar-lo; però la família encarregada (cal Resolé) per les circumstàncies que fossin, no van poder sufragar-lo. De moment el fuster del poble l'encorrolà d'or, però quedà tot negre com si fos de laca. A més sobre la mesa i sota la imatge principal hi havia una urna de vidre amb l'*Enterrament de Jesucrist*. Tot contribuïa a donar aquell aspecte tant fúnebre. Jo no vaig aconseguir-ho, però crec que a les postrimeries del rectorat de Mn. Bergadà, en una mènsula lateral hi posaren a la Santa de moda d'aquell temps, Santa Teresita del Niño Jesús.

Al *núm. 5* no hi havia cap capella, en el seu lloc hi havia l'escala que conduïa al cor, a l'orgue i al campanar.

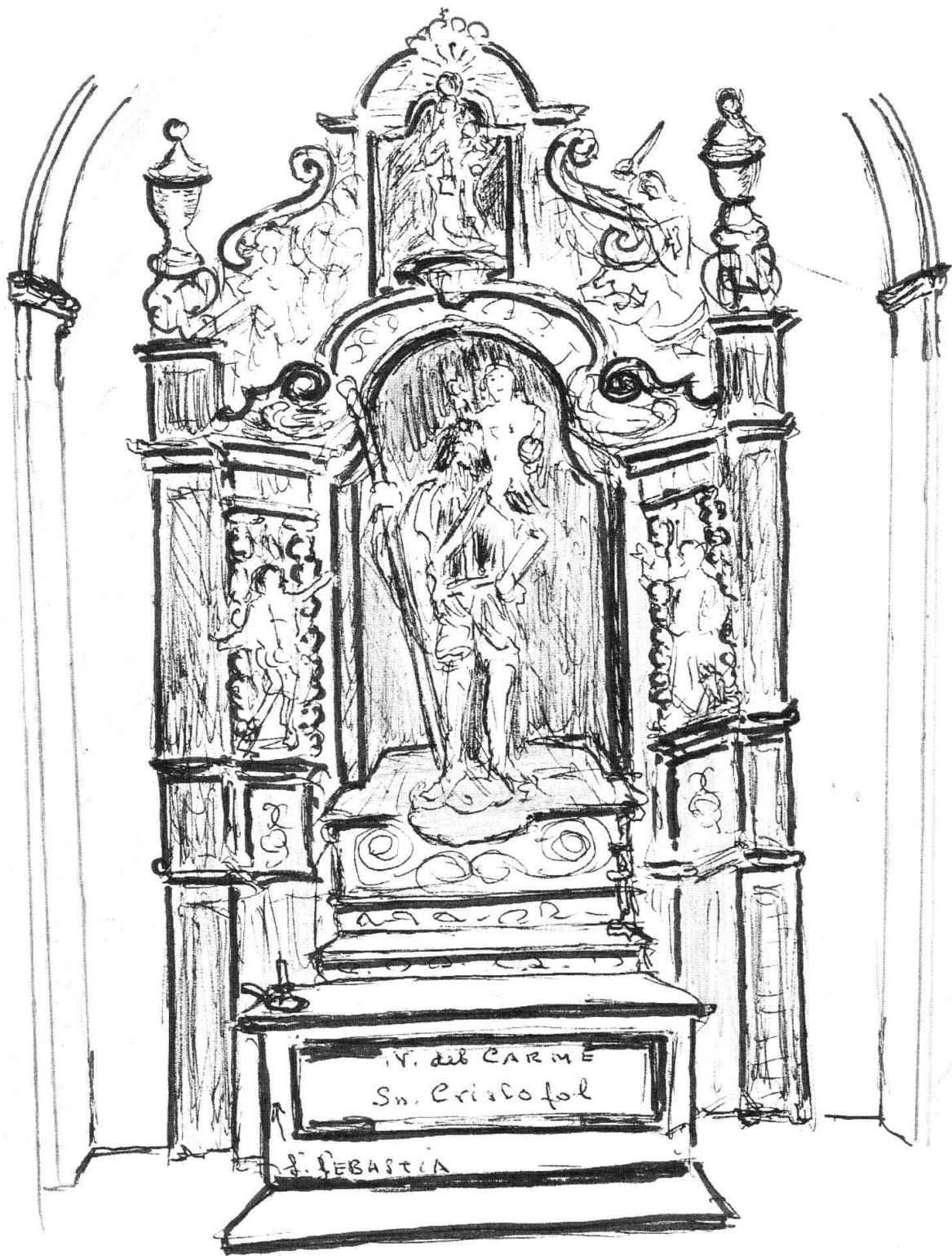
A la *núm. 6* hi havia la Pila Baptismal, adossada a la façana i tancada per una reixa de ferro forjat. La Pila era d'una pedra gris, brunyida, molt lluent, que tenia la cavitat superior i coberta per una tapa de fusta noble, treballada i tancada amb pany i clau. A la paret, Sant Joan Baptista.

Les *capelles núm. 7 i 8*, es veien molt pobres i rarament s'hi deia missa. No tenien imatges, només uns quadres pintats a l'oli amb un marc quadrangular i ornamentats amb ramatges daurats i els abarrocats com unes cornucòpies. La mesa de l'altar era mig voladissa.

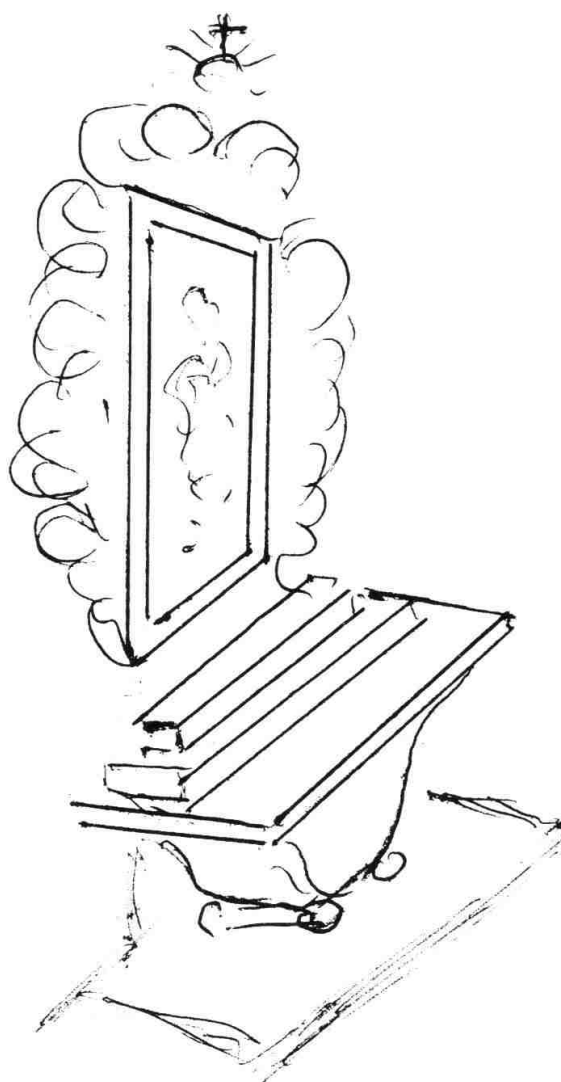
El *núm. 7* estava dedicat a Sant Tomàs d'Aquino i el *núm. 8* a Sant Antoni Abad. Aquest estava més conservat (hi havia imatge del Sant).

L'espai dedicat pel *núm. 9* era laic, no estava dedicat a cap sant dons corresponia a un cancell nou que abrigava la porta falsa o lateral. El cancell era recent, fet de fusta de melis envernissada. No hi havia cap treball, excepte les motlures pròpies dels plafons de les portes. La porta falsa donava al carrer de les Creus i salvava el desnivell mitjançant unes escales a dues vessants i un barannà robust de pedra picada de llisós. Era una còpia de l'escala del convent de Santa Clara de Tarragona i sufragat tot pel mecenes de l'església, el Dr. Pere.

La *capella núm. 10*, l'última de la Nau Lateral, estava dedicada a Sant Antoni de Pàdua. Tenia un altar amb un retaule molt vistós i alegre. Tenia un fons verd irisat amb or i plata i estava orlat amb un entramat de fulles i flors daurades. Al mig sense fornícula i sobre una mènsula, hi havia la imatge del Sant, deien que molt ben aconseguida.

Altar de Sant Cristòfor.

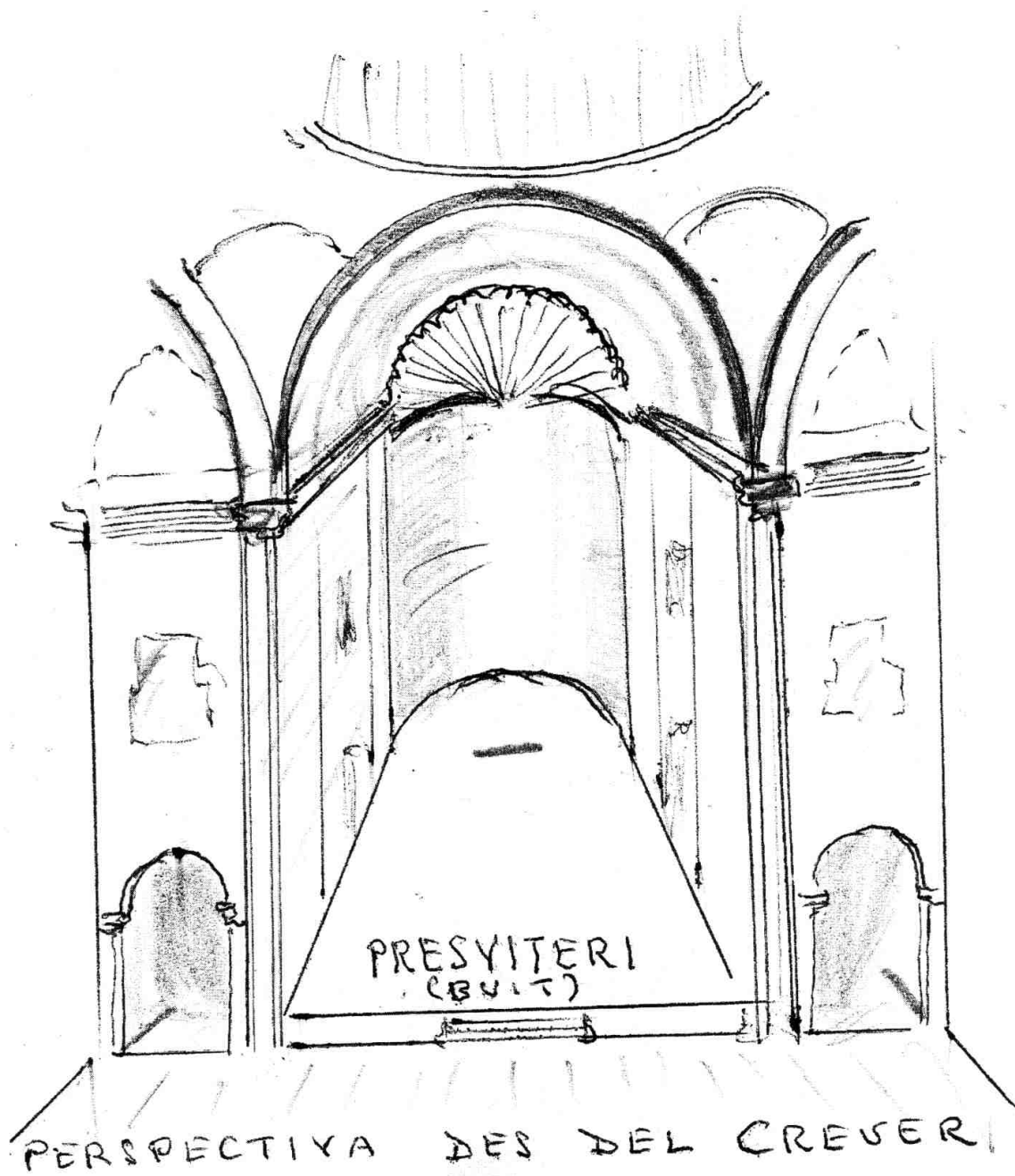

Esquema de l'altar de Sant Antoni i Sant Tomàs.

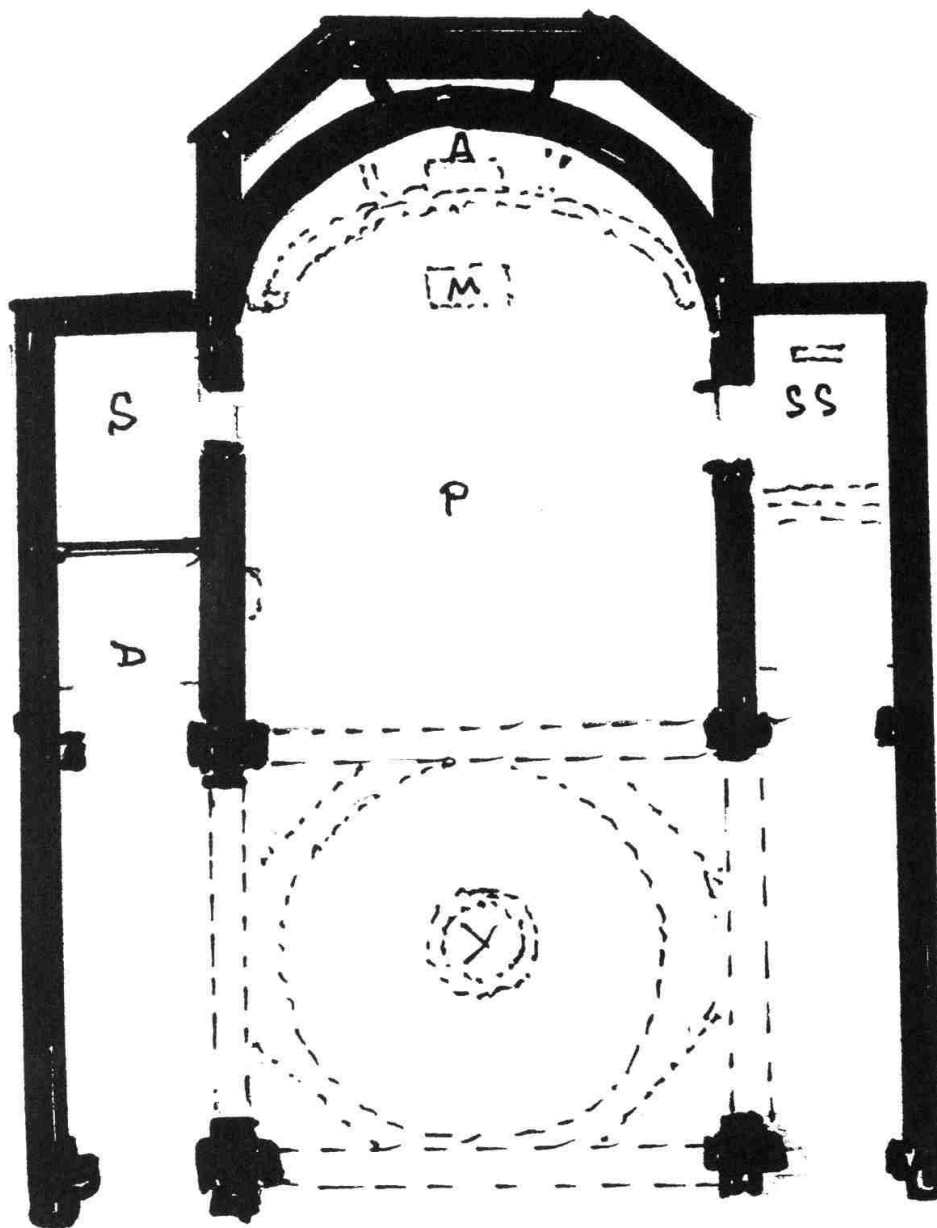
La mesa de l'altar, com en els dos últims no era de devantal ple, sinó que queia com el peu d'una copa, així ressaltaven molt, les tovalles, especialment les que tenien la punta de coixí molt transparent.

Presbiteri

És un dels més espaiosos del Camp de Tarragona i potser de la Diòcesi. Colzejable amb la major part dels nostres temples catedralicis. Ocupa el braç menor de la creu llatina que fa la nau major. El seu pis té un nivell superior al de la resta de l'església, en uns quatre pams, accessible per quatre graons. Té uns 12 metres d'ample per uns 15 de fons i l'alçada ve a ser d'uns 20 metres; Es cobreix amb una volta de canó que descansa sobre una cornisa de la suficient amplada per a poder recórrer en tot el seu perímetre, que es perllonga cap a la resta de l'església, protegida amb una barana de fusta treballada i amb

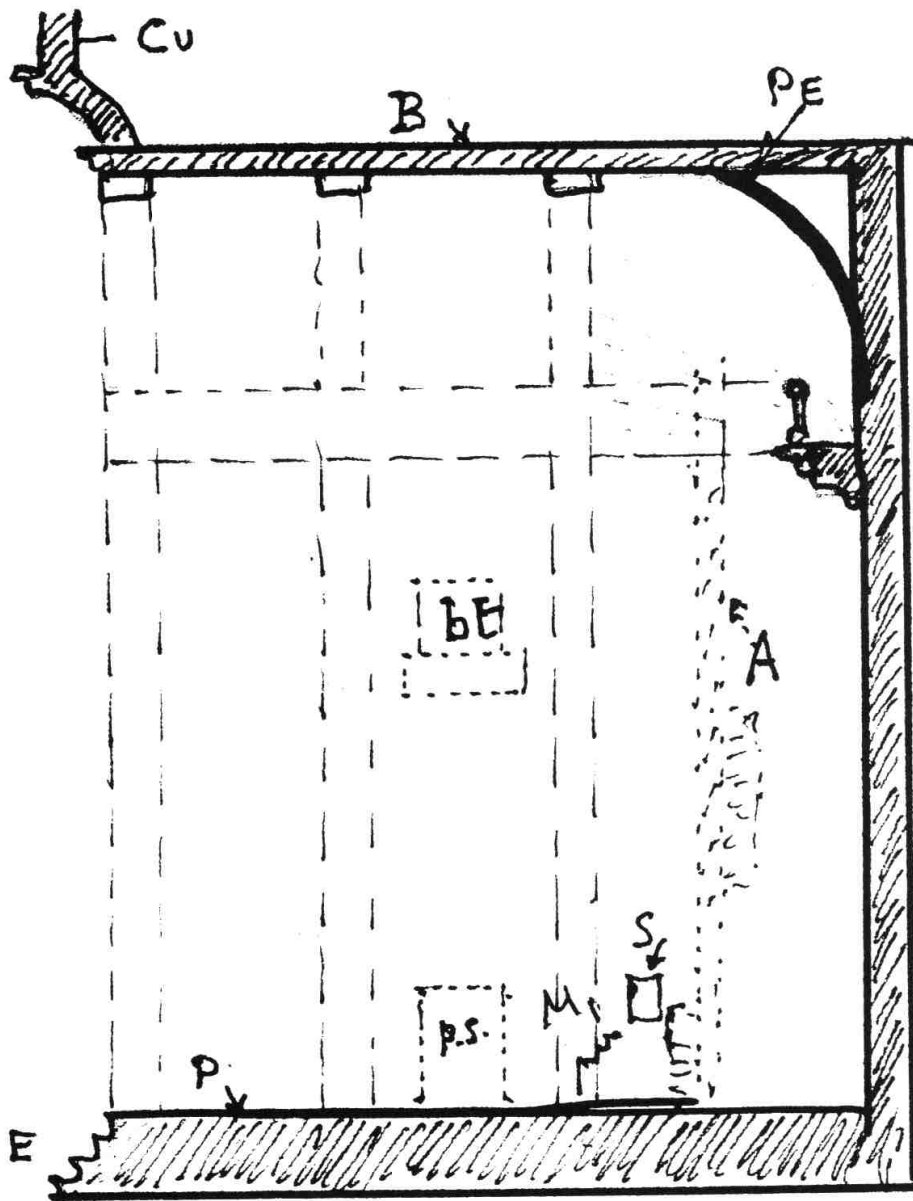

Perspectiva del presbiteri des del Creuer.

- A - Absis
- P - Presbiteri
- SS - Santissim
- S - Sagristia
- D - Dolorosa

Planta del presbiteri i creuer.

A - Retaule Altar Major	PS - Porta Sagristia
B - "Bóveda"	S - Sagrari
P - Pis	M - Mesa
PE - Petxina	Cu - Cúpula
Bt - Balcó	E - Escala

Perfil del presbiteri.

un bon passamà. La volta acaba en l'absis amb una "petxina gegantina" que sembla protegir amb la seva concavitat l'altar major. Aquesta petxina està decorada amb or i marró que alternen els nervis i la concavitat, en tota la part acanalada. Aquestes tonalitats daurades i marrons són les pròpies de les pintures que ornem les parets del presbiteri i també la barana. Per sota de la cornisa cauen com uns penjolls de guirnalda de fulles i poms de flors, que envolten els balcons amb gelosies que hi ha al primer pis de les parets i que després de sortejar-les, emmarquen uns quadres pintats a l'oli, per damunt de les portes que donen accés a les capelles del Santíssim i Sagristia i en quin frontispici hi ha la data de l'acabament de l'església i de la restauració de 1905.

Uns arriadors de més de 2 metres d'alçada, que socallejen el presbiteri a les dues bandes, des de les columnes fins a l'altar: semblen de fusta de cirerer ben polida i dibuixen uns plafons en els quals hi han engranats amb relleu unes lletres daurades, les inscripcions no les recordo, però em sembla que es referien a l'Eucaristia. El paviment és a base de pedra de llisós, formant com a un mosaic de dues tonalitats.

De la volta, discretament pintada, pengen cinc salomons. El central és de cristalls tallats amb 24 candelers i els altres quatre són de metall daurat, amb dotze ciris cada un (ara la il·luminació és elèctrica).

El presbiteri queda aïllat de la resta del temple, per una barana amb porta central feta de ferro forjat estil Martorell-Jujol.

Altar major

El retaule de l'altar major té una secció en forma semielíptica, és a dir, no s'adapta a la forma semicircular de l'absis, però d'aquesta manera aconseguim més amplitud. Queda un espai entre la paret i el fustam del retaule que l'ocupen un vigatge de sostén i aplom i unes escales de fusta que permeten l'accés als diferents pisos i capelles de l'altar i a l'ensens aquell espai serveix per emmagatzemar objectes i entre ells hi ha "la Roda del Campaniller" que toca a les solemnitats del Santíssim.

El retaule té una alçada de 15 metres i l'amplada és equivalent (queda ampliada al tenir la secció elíptica). El seu estil és del barroc tardà, és a dir, la seva ornamentació no és bigarrada, és més senzilla i mesurada, i en ella apareixen elements neoclàssics (ve a ser un estil de transició o mixta). Contrasta amb el guarniment del Sagrari Major.

El retaule descansa sobre un sòcol de dimensions considerablement elevades per a poder suportar el pes de la mole de fusta; té dues portes, una a cada banda (núm. 14 de l'esquema), entre les quals i eixamplat cap al davant hi ha l'espai per a la mesa de l'altar, l'escalinata i el Sagrari Major. Les dues portes estan decorades amb quadernes molt florejadades.

El retaule, verticalment, està dividit en tres cossos. El cos central, de grans dimensions, al mig del qual s'hi troba la fornícula (8) on es veu la imatge de Sant Feliu; i pel damunt d'aquest cos en sobresurt un altre de més petit (3) en el que es veu la imatge de Sant Llorenç, amb la graella a la mà. Remata l'altar amb un gerro i una orejeta.

Crida l'atenció que en el primer pis hi han 10 columnes que suporten el pis superior, les dues centrals estan al costat de la fornícula de Sant Feliu, com si aguantessin amb els seus capitells l'alçada superior de la motllura. Les altres 8 columnes

estan agrupades de dues en dues emmarcant uns quadres en relleu (7 i 11), però al mig de cada parell de columnes queda espai per a ficar-hi quatre imatges, que descansen damunt d'unes grans mènsules. A la part dreta hi ha Sant Pere i Sant Pau, a l'esquerra Sant Jaume i Sant Joan. Les columnes no són salomòniques tal com ho sembla vistes de lluny, sinó que són cilíndriques, decorades amb rams de flors amb guirnaldes elicoidals.

Els dos quadres amb relleu del primer pis (7 i 11) tenen uns motius relacionats amb la vida de Sant Feliu.

En el segon pis, n'hi han quatre més que amb Sant Llorenç ho rematen. El núm. 1 amb ermitoris i el 5 amb grans temples i les centrals més petitets (2) amb un Sant Llorenç a la pira i (4) la immersió de Sant Feliu. Pel davant tenen uns àngels mig asseguts i amb les ales obertes, ensenyant la palma del martiri (18) i la corona de la glòria (19).

Destaca molt en aquests altars la grandiositat de la imatge de Sant Feliu i sobretot el tamany de la "mola de molí". És de presumir que la roda de molí en la que lligaren a Sant Feliu al coll per a que no surés al tirar-lo a la mar, fos una roda de moldre a mà, ja que no l'haguessin pogut manejar en l'embarcació en la que el portaven al martiri.

Aquestes pedres que tenien un diàmetre d'un parell de pams, tenien el pes suficient per a poder realitzar el comès.

Es comprèn això perquè quan esculpiren aquestes imatges els escultors no coneixien segurament l'existència de les moles de mà.

El sagrari i la mesa, les descriurem en un capítol a part.

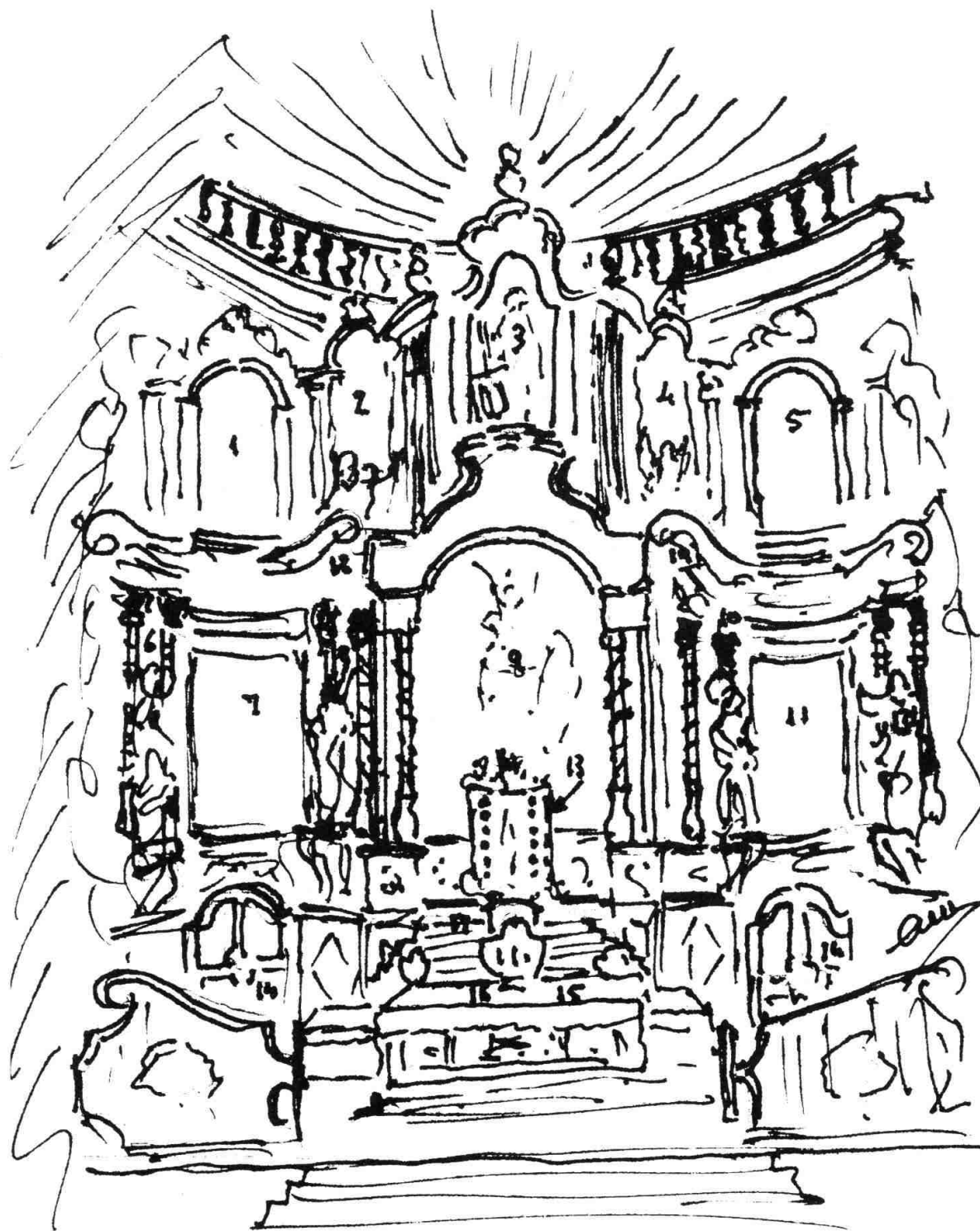
Els Sagraris de Constantí

N'hi havia tres, un que era una veritable joia, era el de l'"Exposició Major" (que procedia de l'església vella), i els altres, ambdós iguals, un a l'altar major i l'altre a la Capella del Santíssim.

Tenia una bellesa i era tant particular el Sagrari Major que no crec que n'hi hagués cap més, almenys en les esglésies del voltant, doncs tots el demés que jo coneixia, s'obrien o posaven en evidència la presència de la Custòdia, mitjançant la maniobra de pujada d'un teló, o com una persiana de corda, que al pujar mostrava la finestra i al baixar tapava l'obertura. El de Constantí era "giratori". Quan l'instal·laven ja en aquell temps li donaren tanta importància que en construir el retaule de l'altar major tot i la seva magnificència, deixaren un espai suficient entre la mesa i el retaule per encabir una escala a dues vessants per a poder accedir al sagrari en els actes d'Exposició i Benedicció del Santíssim.

Aquell sagrari descansava al cim d'una escalinata de cinc graons (entre ells s'hi encabia el Sagrari Menor, encaixonat al centre de la mesa, entre les primeres escales de la graderia, i en les quals s'hi col·locaven els canelobres i gerros de flors per a adornar-lo, tot això per damunt de la mesa de l'altar).

El sagrari tenia la forma d'un prisma octogonal, una mica irregular, però li mancaven tres cares, que eren les que donaven l'obertura, per on s'hi posava la Custòdia (fig. 3) és a dir, pràcticament quedava com un pentàgon obert (els angles estaven calculats perquè es pogués girar amb facilitat i no quedés gens de resquici per a la llum).

Esquema de l'Altar Major.

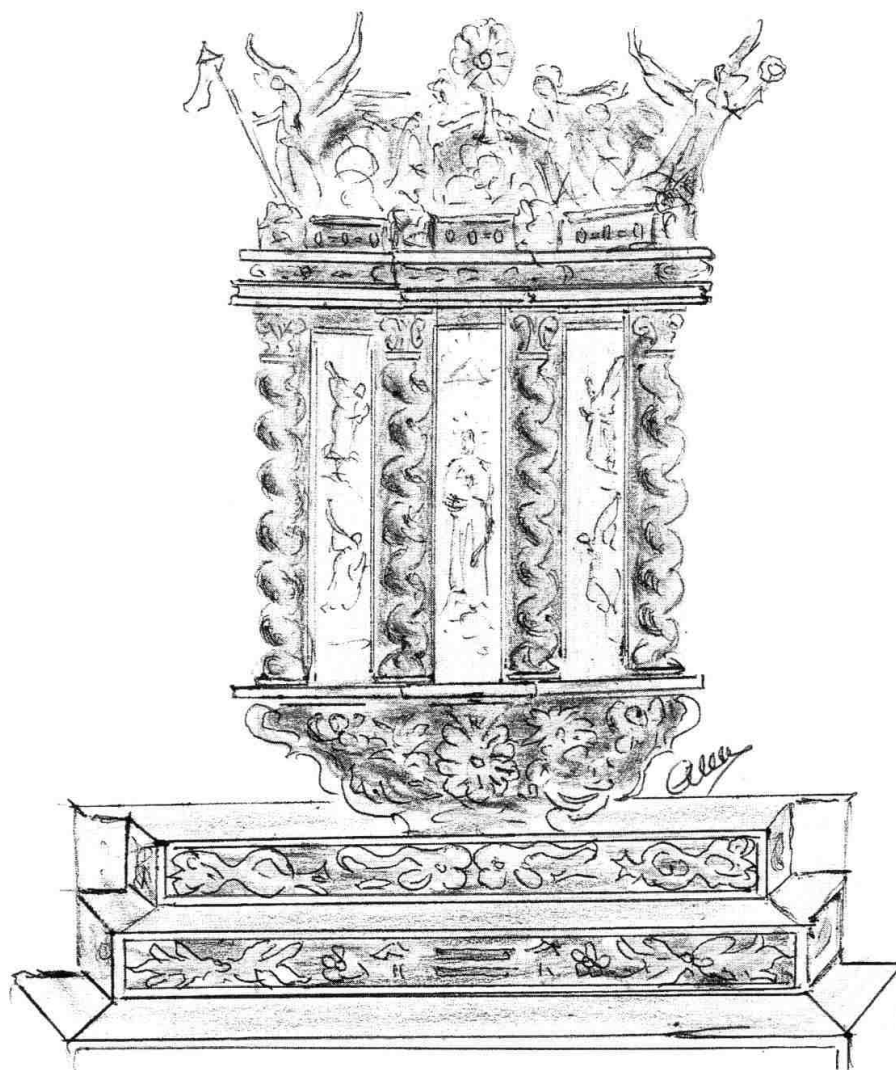

Altar Major.

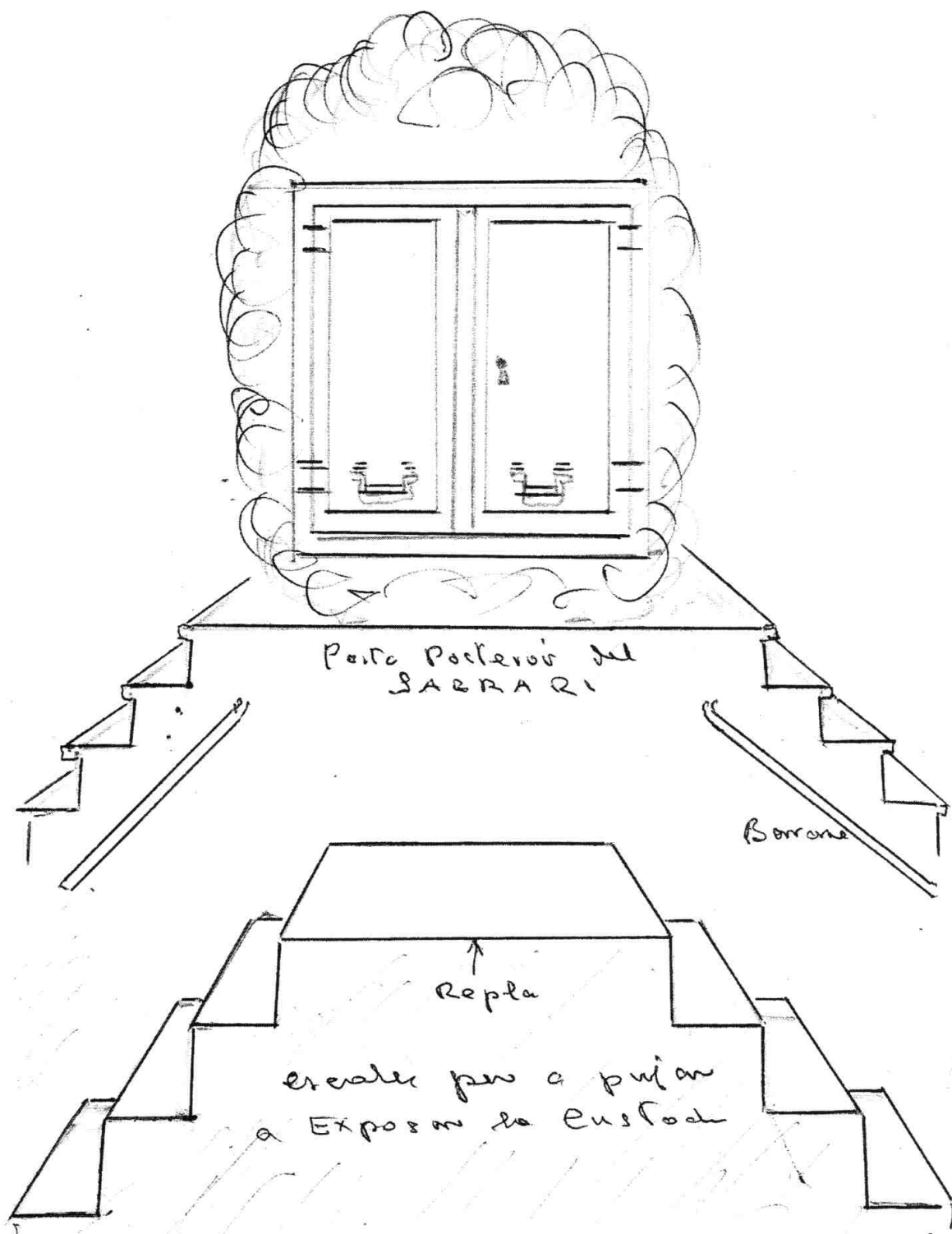
Exteriorment, de les cinc cares del prisma existents, les tres centrals, és a dir, les que es mostraven quan el sagrari estava tancat, estaven decorades amb alts relleus; al central hi havia la imatge del Sagrat Cor de Jesús, i a les laterals, dos àngels amb les ales obertes en senyal d'adoració. Totes elles estaven emmarcades per unes columnes salomòniques d'un daurat vermell amb fons marró, i els baix relleus eren d'un blanc ivori. La part interior del sagrari era un cel d'or, amb unes floretes amb fulles tant ben daurades que en il·luminar-les donaven uns reflexos irisats, que reflectien sobre la custòdia, al ensems que la destacaven del fons.

La part posterior (fig. 2) era com un armari de dues portes que s'obrien o tancaven a l'obrir o tancar la custòdia.

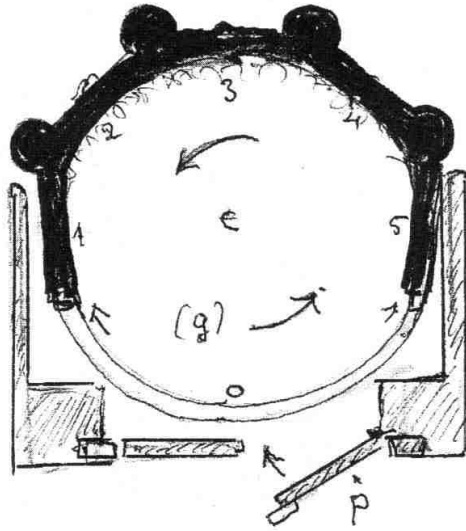
Com ja he dit, era giratori, i a la base tenia unes escultures que semblaven poms de flors. Eren daurats barrejats amb marrons (a l'estil de les pintures de Sert de la Catedral de Vic).

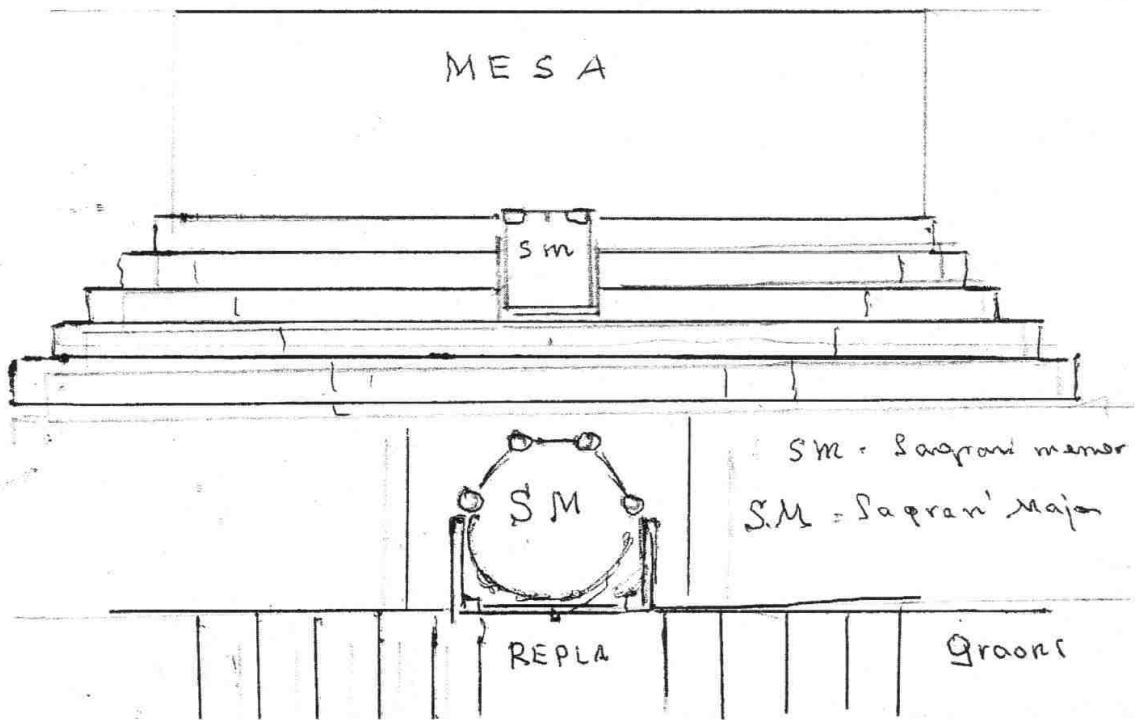
Esquema del Sagrari Major de Constantí.

Esquemes de la part posterior del Sagrari Major. (Fig. 2).

(fig 3)

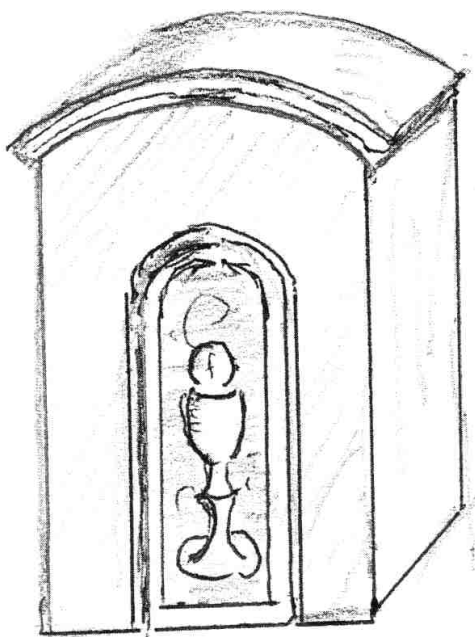
Planta del Saqran' giratori. (Fig. 3).

El cim era una col·lecció de cinc figures: la custòdia central elevada per dos àngels i també uns àngels a cada costat, un aixecant una corona i l'altre portant el penó de la victòria. Segurament deuen tenir algun significat, jo solament ho exposo tal com ho veia com a escolà i a l'edat en què ho escric com un profà.

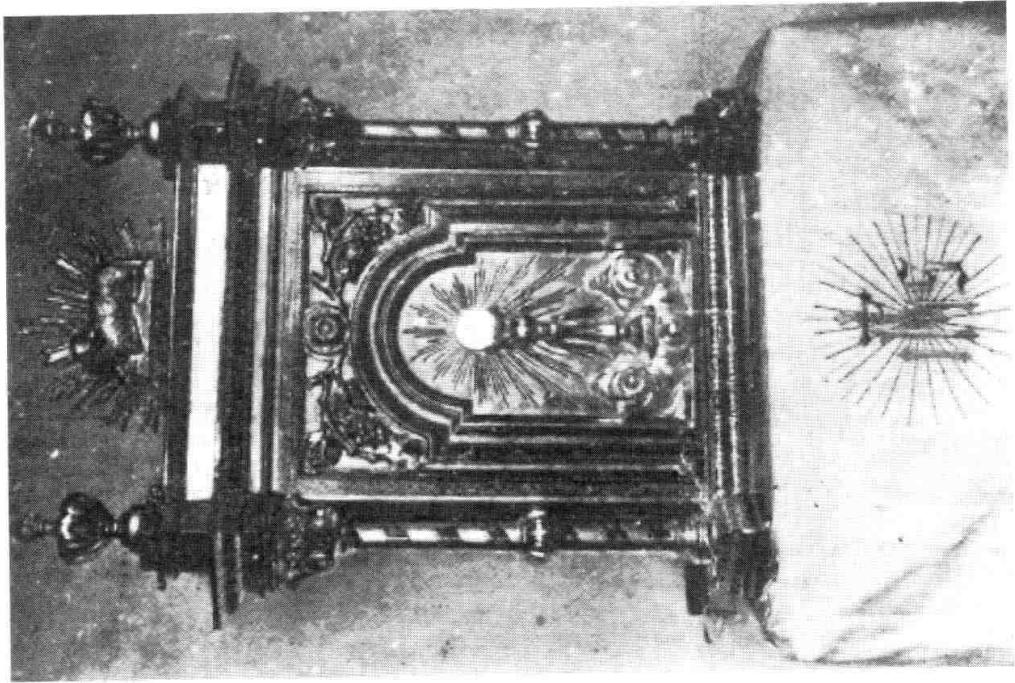
Els altres sagraris eren quasi idèntics. Tenien la figura d'un paral·lelepípede amb la part superior arquejada i sobresortint pels extrems com un aleró de teulada, quina barbacana era treballada amb estries que es perllongaven cap a la façana com a únic ornament. En la cara anterior es veia la porta amb l'acabament superior semicircular; tenia en la cara un relleu consistent en un calze ostiat (o un copó d'on sobresortia una òstia amb una creu al centre i uns murals pel voltant (fig. 4).

Dels dos sagraris, el que ocupava l'altar major (encara que era el que menys s'utilitzava, doncs les comunions es repartien a l'altar del Santíssim), estava molt deteriorat, segurament perquè sobre ell s'instal·laven el monument enorme, per Setmana Santa, i a més, els ralls de la via funicular quan el mes de Maria. Es treia i es posava molt freqüentment i s'acordà la seva restauració i s'envià al decorador de Reus Joan Homs. Quan van tornar no el podíem reconèixer ja que li canviaren el sostre, doncs ara era pla i tenia un anyell amb uns rajos i una creu i uns poms que culminaven uns capitells i unes columnes al davant dels cantons de la cara anterior.

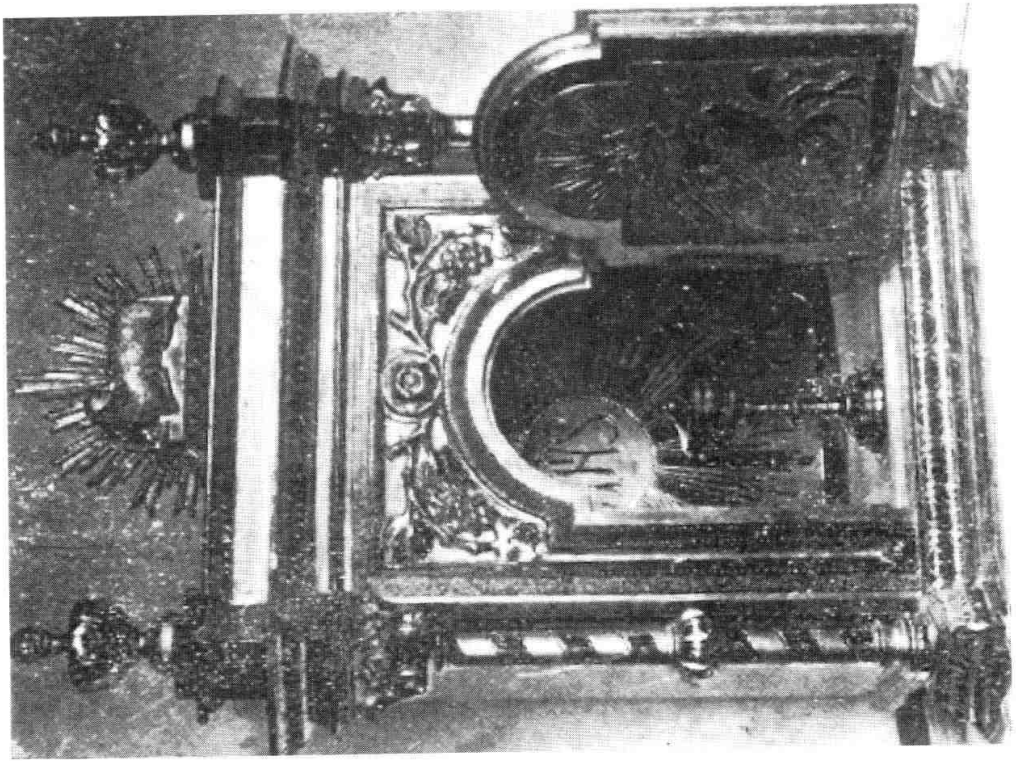
Total que com que no hi cabia al mig de l'escalinata de l'altar major fou destinat a la capella del Santíssim i el d'allí l'encabiren entre l'escalinata de l'altar major. De tota manera, també va ser netejat pel mateix senyor Homs i va quedar com a nou, i encara que sense modificacions, no semblava el mateix. No cal dir que com sempre, en casos semblants, el senyor rector, mossèn Bergadà, ho celebrà amb una festa eucarística com ja ens tenia acostumats. I no cal dir que també es va publicar al full parroquial d'on he fotocopiats les il·lustracions d'aquestes pàgines.

Sagrari vell. (Fig. 4).

Sagrari tancat.

Sagrari obert.

Altars del creuer

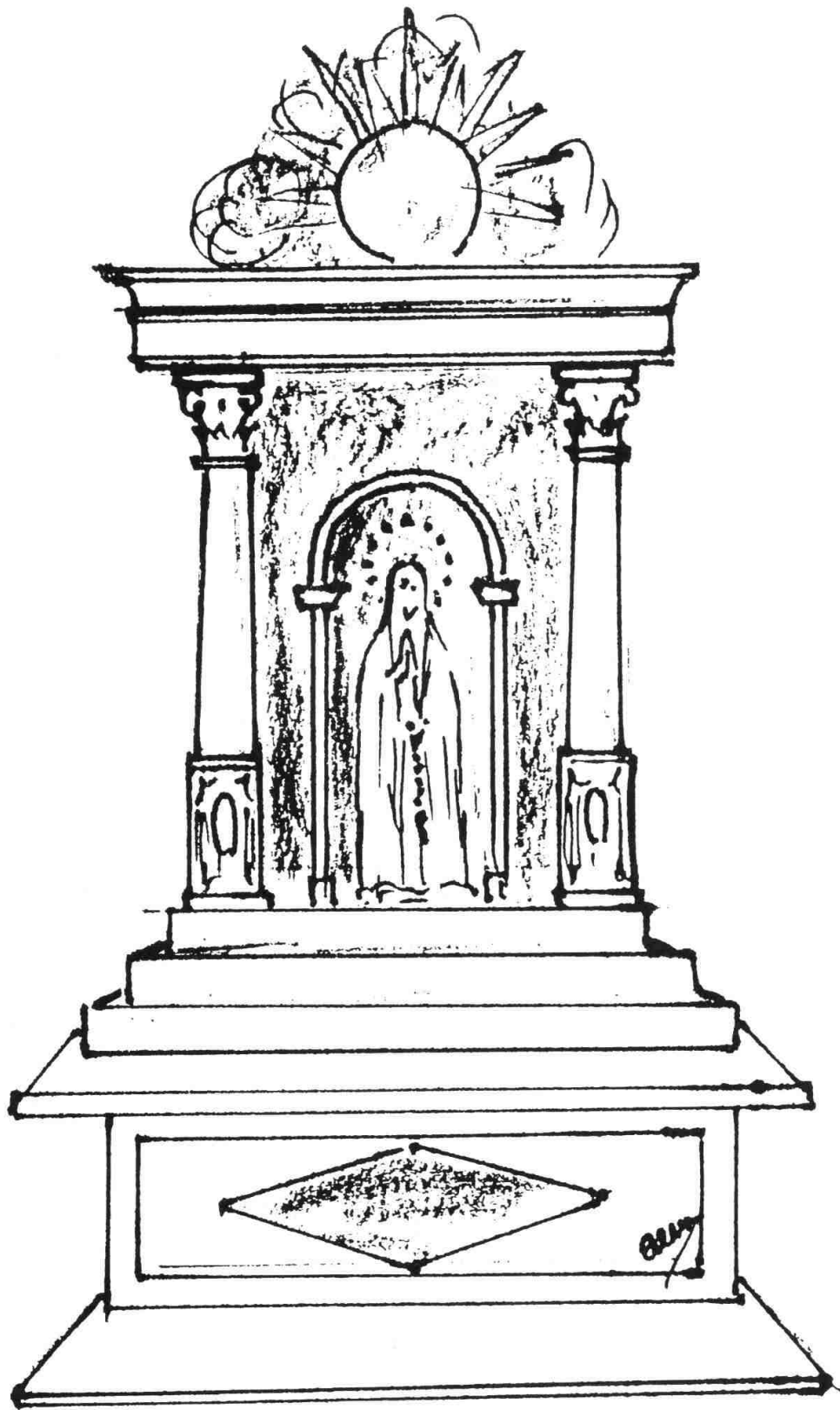
Els dos braços de la creu llatina que forma la nau major formen el creuer. Aquesta era la part més complicada de l'església, doncs allí sol si conten vuit altars.

En primer lloc, allí tenen entrada les dues capelles paral·leles al presbiteri. La de la dreta, la més gran, és la capella del Santíssim i a l'esquerra, més petita (degut a la ubicació de la sagristia), la de la Mare de Déu del Dolors. La capella del Santíssim té dues parts a diferents nivells; la més fonda, corresponent al dosel ara hi ha el Sant Crist Gros, una imatge del crucificat de més de dos metres que penjava d'una creu de tall cilíndric regular (molt lletja i molt lluent). Estava lacada de negre brillant. Es tractava d'aquelles imatges que duïen perruca (quan una noia es feia monja regalava la seva cabellera per a fer una perruca pel Sant Crist) i estava tapat amb una faixa de roba de seda brodada amb or. A conseqüència del seu tamany i pes, en les desfilades processionals de Setmana Santa el transportaven entre tres. A la capella estava penjat o bé dret sobre un tapís de vellut; es podia adorar per estar a la mesa de l'altar separada de la paret. En la mesa hi havia el sagrari; hi havia una barana de ferro amb reclinador per a rebre la comunió.

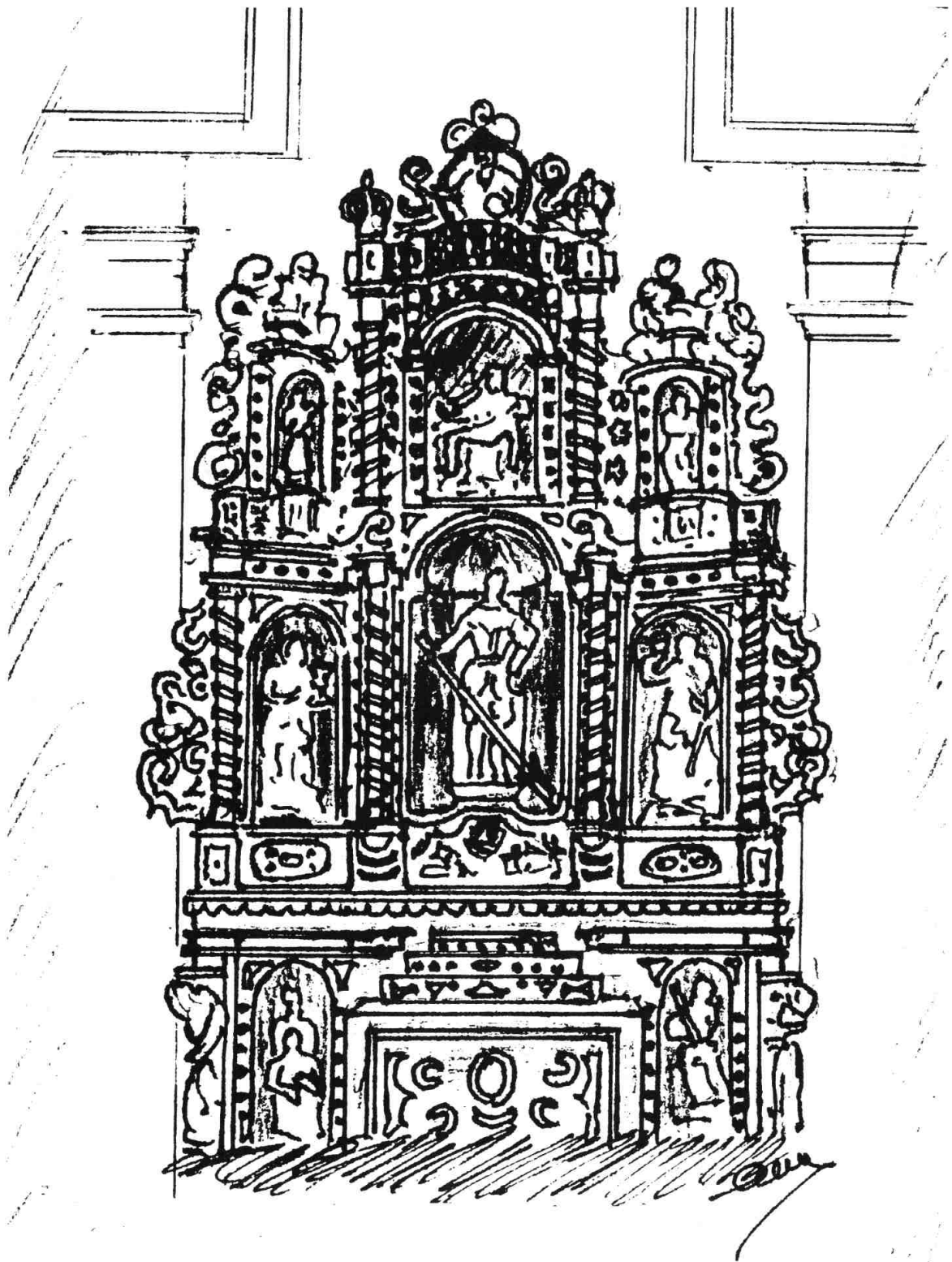
A l'esquerra del creuer, a la part de l'evangeli, hi havia la capella pariona a la del Santíssim, però era més petiteta (la meitat de fonda), la capella de la Mare de Déu dels Dolors. La imatge vestia amb roba negra i aguantava amb les mans damunt del pit, un cor de plata amb set espases i estava en un nínxol central de l'altar. Era un altar estucat; en el retaule i en les parets laterals, on hi havia uns relleus que representaven la mort i passió de Jesucrist, i a més estava dedicada a les ànimes del Purgatori i a Sant Andreu Avelí. Les dues capelles, la del Santíssim i la dels Dolors, estaven tancades amb unes reixes de ferro forjat, dibuixades per Jujol i sufragades per Pere Quico (el Dr. Pere).

Entre les dues capelles que hem descrit i el presbiteri, hi havia a l'angle que aferma la columna, un altar a cada banda. A l'esquerra hi havia el de "les filles de Maria", o Mare de Déu de Maig, que era una imatge de la Puríssima. A la dreta, l'altar estava dedicat a Sant Lluís Gonzaga. Les dues imatges tenien una fesomia molt guapa i inspiraven devoció i anaven vestides amb roba. Els dos altars eren molt senzills, eren iguals i simètrics. Dues columnes que sostenien un timpà gran amb un sol radiant i un nínxol centrat vidrat, dos graons pels canelobres i gerros de flors, i la mesa rasa. Queda tot esquematitzat en el dibuix de la pàgina següent. Doncs iguals a aqueixos altars, però sense relleu, sinó pintats amb fresc a la paret i el nínxol excavat al mur de l'església; n'hi ha dos a la part esquerra del creuer, un a cada banda de l'altar de Sant Isidre. El de la dreta té una altra imatge de la Puríssima, tant guapa com la del Maig, i era la Mare de Déu de l'"Encuentro" que sortia en processó en dia de Pasqua Florida). Als peus d'aquesta imatge i en una vitrina transversal de l'ample de la mesa, hi havia el sepulcre de la Mare de Déu (o la Verge Dormida, la Mare de Déu d'Agost) que es portava en una llitera preciosa el 15 d'agost en processó.

El de l'esquerra de l'altar de Sant Isidre, parió de l'anterior i també pintat a la paret, simulant un altar de fusta, tenia al seu fornícul vidrat la imatge del Sagrat Cor de Jesús. Uns anys després es canviava aquesta imatge per la de Sant Lluís, i en aquell altar hi posaren el Sagrat Cor per a ser més digne. Posteriorment el van tornar a canviar a l'altar del Santíssim, un lloc més adequat per haver-hi el Sagrari. La imatge del Sagrat Cor era

Facsimil dels altars de les columnes del Creuer.

Altar de Sant Isidre.

de talla, no anava vestida com la de la Mare de Déu i la de Sant Lluís (per cert que no sé si les vestides, eren senceres o només de cap i mans).

L'altar de Sant Isidre presidia el creuer en la part esquerra. Diuen que també provenia de l'església vella (?). Era un altar de grans dimensions i molt abarrocat. Tenia dos pisos d'alçada i tres imatges a cada pis. En l'urna central del primer destacava pel seu tamany la imatge de Sant Isidre, que aguantava amb la mà dreta una gran retlla. A banda i banda dues imatges que representaven la Fe i la Caritat, separades per grans columnes. El mateix passava al segon pis, en el que en la fornacina central hi havia el Descens de la Creu. Tant les imatges laterals d'aquest pis com les dels baixos no sé què representen, el cert és que no encomanen devoció (amb perdó).

En el fons de la banda dreta del creuer hi havia l'altar del Roser la joia més destacada de l'església, fins i tot deien que era una dels altars més macos que tenia el Principat.

Havia estat l'altar major de l'altre església, i tal qual fou traslladat i instal·lat a aquest lloc (Mercè Vidal, en el núm. 5 d'"Estudis de Constantí", diu que la confraria del Roser el va fer nou). Jo al sentir l'opinió dels visitants, trobava estrany que no fos al Presbiteri, tenint tanta importància, però es veu que sí que opinaven amb fonament.

Aquest altar tenia tres pisos, un més que l'altar major, i a més de les imatges (tretze) estava tot ell esculpit i contenia innumbrables relleus que al·ludien tots els misteris del Rosari (no els he trobat tots però n'he pogut desxifrar fins a deu). Estan treballats amb tant detall i perfecció que ens recorden els que es veuen a l'altar major de la Catedral de Tarragona, que configuren els Martiris de Santa Tecla, però en comptes de ser d'alabastre eren de fusta policromada. A més d'aquests relleus del retaule i de les tres imatges centrals sobreposades, es contaven fins a deu imatges més, i quatre al segon pis (no puc dir a qui representaven però és de presumir que foren les de Sant Domingo de Guzmán, i altres devots del Rosari).

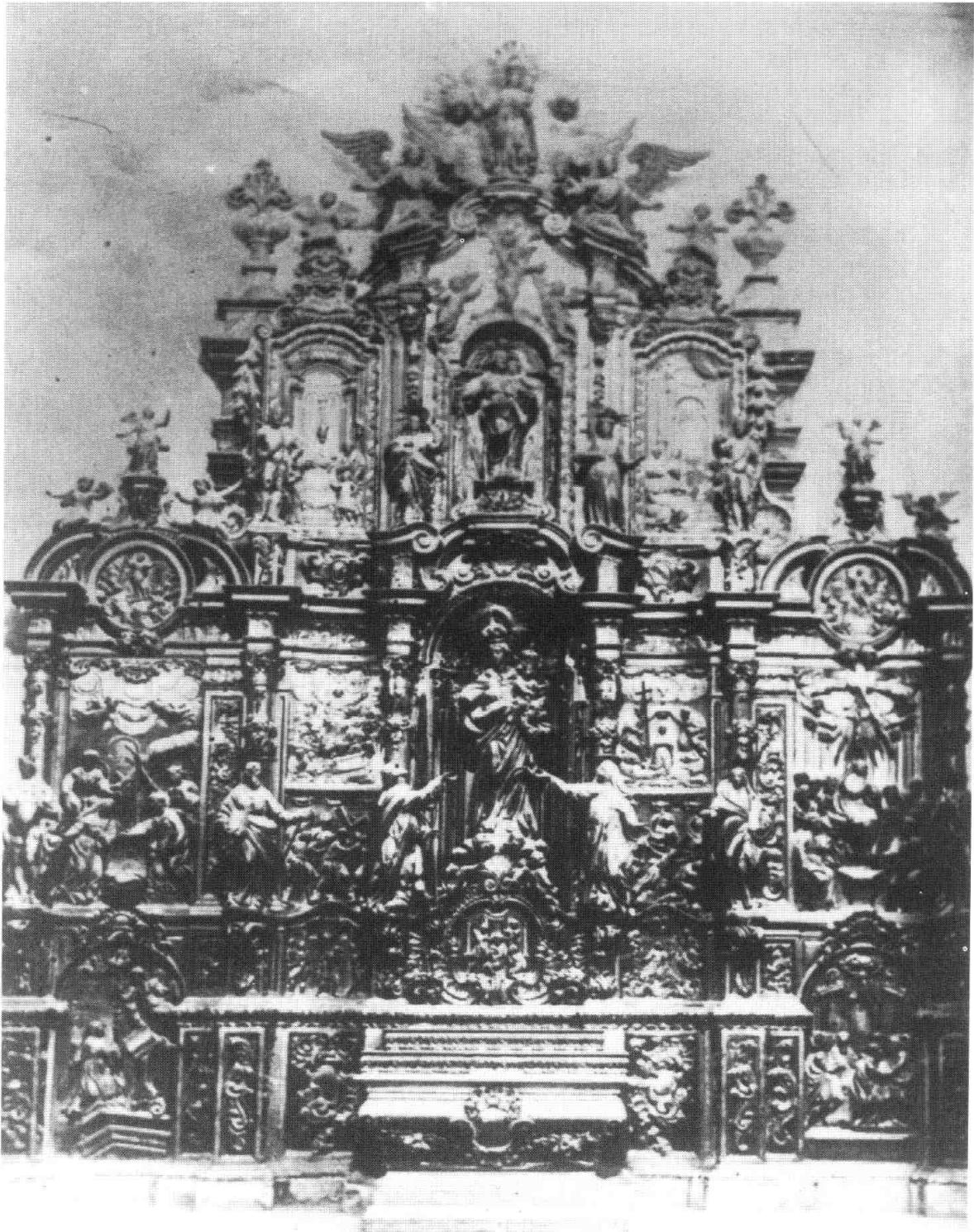
Al costat de la fotografia de l'altar, he fet un esquema numerant el lloc on situar les representacions dels Misteris en relleu i, a més, es pot descriure amb més facilitat tot l'altar.

Aquest té un cos central amb una fornícula molt gran al primer pis (semblant a la de l'altar de Sant Feliu) on s'hi situa la imatge de la Verge del Roser, que és una imatge barroca magnífica. Té el nen Jesús al braç esquerra i les dues testes estan coronades amb corones reials i la verge, a més, porta un cercle de dotze estrelles.

L'escultura és policromada amb barreges de vermell, blau i or, irisats.

En el segon pis, immediatament pel damunt de la Mare de Déu del Roser i en un nínxol més petit hi ha la imatge del patriarca Sant Josep. Està situat a una alçada considerable (tenien una feuada a l'hora d'encendre els ciris el dia de la festa. Avui ja són elèctrics) i encara més amunt i rematant el centre de l'altar, culmina una imatge de la Verge del Àngels, cosa que podem confirmar degut a la presència d'àngels per totes les contrades de l'altar.

Ara passarem a detallar la situació dels relleus dels Misteris del Rosari: en el quadre núm. 3 es representa el Nen Jesús en el Temple, discutint amb els doctors; en el núm. 4 s'hi representa l'Assumpció; en el núm. 5, el Naixement de Jesús; en el núm. 6, la vinguda de l'Esperit Sant; en el núm. 7, la Resurrecció; en el núm. 8, la Coronació de la Verge; en el núm. 9, Jesús portant la Creu; en el núm. 10, la Crucifixió; en el núm. 11 l'Assumpció de la Verge i, en el núm. 12, la Purificació o Presentació del Nen Jesús al Temple. No hi son tots però hi ha representats els misteris del Goig, el Dolor i la Glòria. Tot això ho he pogut descriure gràcies a la fotografia, ja que de memòria em seria impossible.

Altar del Roser. (Foto cedida per la familia Font-Malapeira).

La resta de l'altar és un retaule abarrocacat d'àngels, de capitells, de columnes, de relleus amb rams de fulles i flors i una sèrie d'escuts, el central, sota la Verge amb l'anagrama, tot abundant.

No acaben aquí les coses del creuer, doncs a més d'estar obert per la cúpula, amb la seva llanterna que la culmina, té dos finestrals rodons al centre de l'arc de la nau alta. Ambdós finestrals tenen vitralls de colors. El del damunt de l'Altar del Roser representa el Sagrat Cor de Maria, i el del costat de Sant Isidre, el del Sagrat Cor de Jesús per la seva orientació cap a Migjorn. A cada costat de l'aresta de la columna del creuer, oposada al presbiteri, hi ha encimbellada una trona. Aquests ambons són de fusta treballada, amb balconada, dors i cimera acupulada amb una creu rematant-la. Sota el cel té un relleu, un colom radiant que significa l'Esperit Sant.

Esquema de l'Altar del Roser

1. Verge del Roser
2. Sant Josep
3. El Nen perdut.
4. Assumpció
5. Naixement Jesús
6. Veniu Esperit Sant

7. Resurrecció
8. Coronació Verge
9. Creu al coll
10. Crucifixió
11. Anunciació
12. Purificació

Per damunt de les balconades, en el passamà, s'hi pot endollar un faristol; en la de la dreta hi contaven l'Epístola, i en el de l'esquerra els sermons i l'Evangeli. Com anècdota haig de dir que Constantí era l'únic poble on a l'acabar l'Evangeli el sacerdot, l'escolanet cantava el "Laus Tibi Criste", amb la mateixa cantarella que havia utilitzat el capellà. No ho havia sentit en cap més poble.

El campanar

És molt majestuós. Crec que té una alçada de 50 metres. Està situat a la dreta de la façana i ocupa l'espai d'una capella de la nau lateral. Dóna la sensació de que està recolzat sobre la teulada de la nau i d'allí s'enlaira primer amb una secció quadrada, però una mica més amunt de la tortugada de la teulada de la nau major s'enxamfrana pels cantons i d'allí fins al cim, té la secció octogonal.

S'hi accedeix per una escala situada a la primera crugia a la dreta de l'entrada principal. Allí arrenca una escala a la catalana, amb un ull quadrat al mig i serveix també per a pujar cap el cor i cap a l'orgue, a més de les tribunes laterals del primer pis. Segueix aquesta forma d'escala fins arribar al pis de la maquinària del rellotge, llavors, aquelles escales grans i de secció quadrada amb tramades i replans, es redueix a una escala de cargol molt reduïda, dons els graons gairebé no tenen tres pams d'amplada, i està situada en un cantó del campanar. Després del rellotge ve el pis de les campanes i continua l'escala de cargol fins a l'altre pis, que es coneixia amb el nom de Les Tenebres i tenia molt poca alçada. Per accedir on hi ha els finestrals havies de pujar per un lloc que semblava un brocal de cup i donar un salt. Allí no hi havia res, només que s'admirava la vista de tot el Camp de Tarragona. Era la talaia més ben disposada, doncs deien que fins i tot en dies clars es podien veure uns trenta pobles. Deien que d'allí, en temps de perill, es tiraven els coets d'avís (sic). Ara és un lloc apropiat per a la instal·lació d'altaveus.

De campanes, n'hi havia quatre: la "grossa", era a la façana principal, es deia Rosalia. Era molt gran, tenia sis pams de diàmetre a la boca i amb guitarra i tot, se n'anava a més de tres metres d'alçada –servia per a tocar el *Toc d'oració* (l'Angelus) tres cops al dia–, tocant-la a rebat era el *senyal de foc* i amb una altra freqüència tocava a *Somaten* i alternant amb la "petita del castell" tocava a *morts*.

La "mitjana", era la que tocava *les hores* del rellotge; la ventaven per alertar a la pagesia per a *l'hora de dinar* i repetia per a *reemprendre el treball*, després del migdia. Se'n servien d'aquell toc –la vibració era molt potent– els pobles de La Canonja, Els Pallaresos, La Pobla de Mafumet i segons el vent fins a Vilallonga.

Hi ha una tercera campana, la que dóna al castell... tocava els *quarts d'hora*... a *Missa Rasa* i acompanyava a la grossa en el toc de *morts*.

La més petiteta, que mirava cap al cupulí, servia per a *repicar* junt amb les demés i si només eren les dues petites, per a tocar a *aubat* –mort d'un infant–.

Parlant de campanes, teniem a l'espai de darrera de l'altar major la "roda de les campanilles", que rodava amb *Honra al Santíssim*, durant l'elevació o la benedicció i quan cantaven el *Pangelingua* i el *Tantumergo*.

Hi havia una campaneta de 10 cm de diàmetre i mànec de fusta, que servia per als *Viaticos* i per les *Misses Majors*. N'hi havia de petites amb mànec de llautó per a les *Misses Rases* i per les festes grans hi havien les "Strilleres", quatre campanilles que es movien amb un sol mànec.

Façana de l'església.

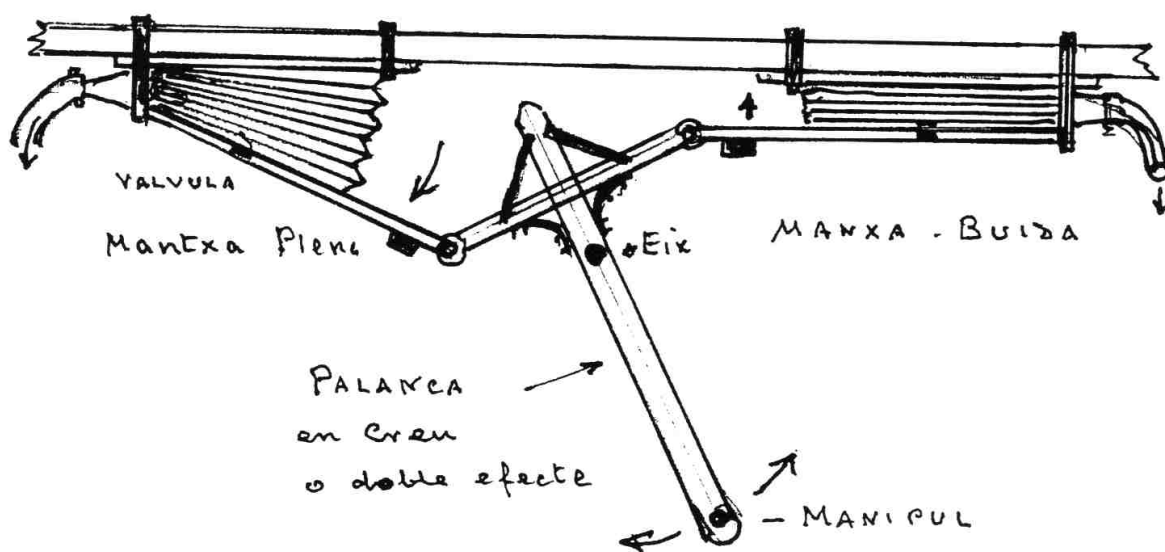
L'orgue

L'orgue actual era el quart que hi hagué a les esglésies de Constantí. El primer, era a l'església romànica de dalt del castell, que diuen que era de gran bellesa i un dels millors de la seva època. Al saquejar i enderrocar el castell i l'església, el general Garay diuen que: amb algunes imatges s'endugué l'orgue cap a Reus (es creu que per aquest motiu que devia ser portatil ?), però com en aquell poble tot ho enganxen, ja no va tornar a Constantí.

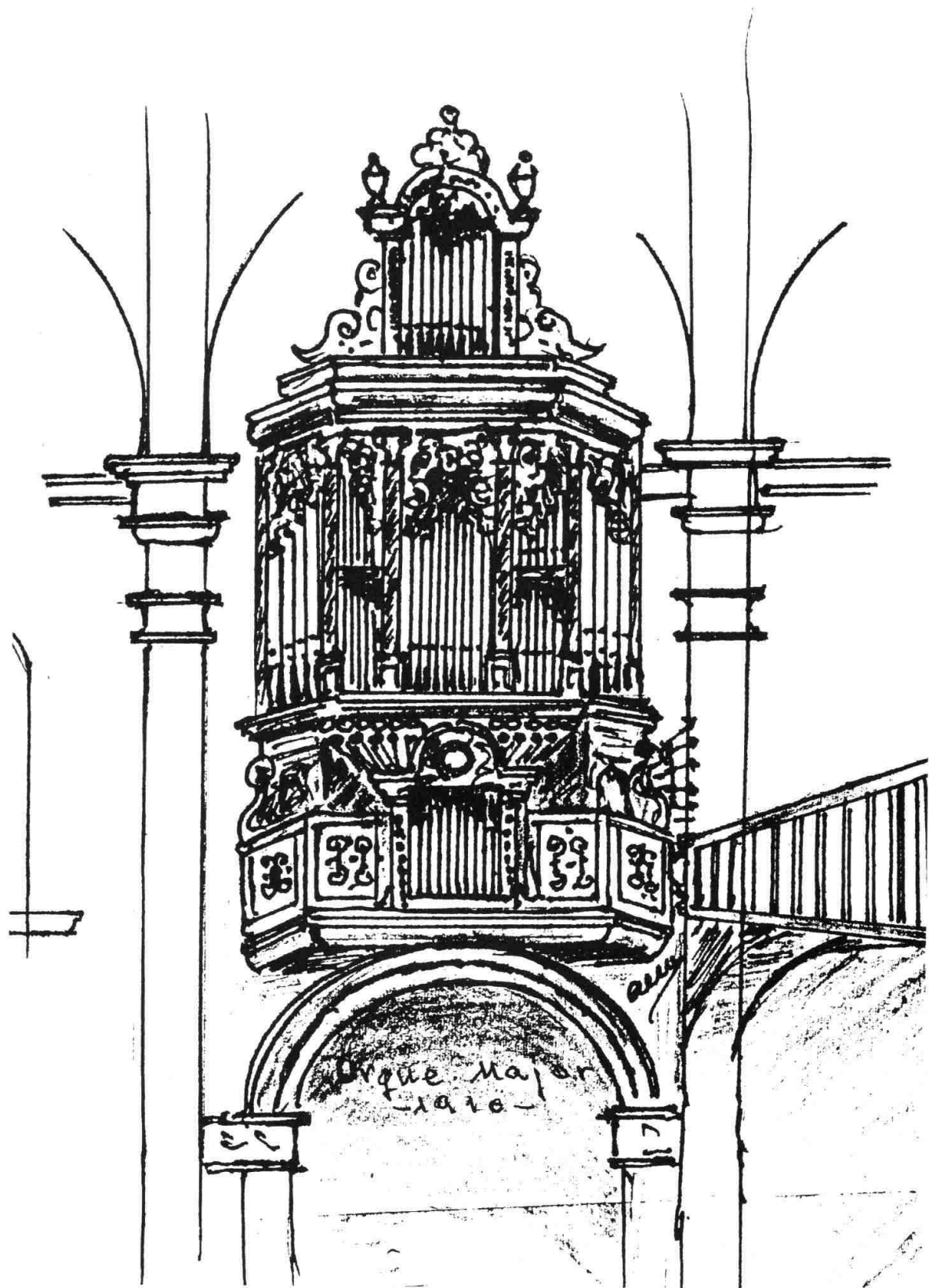
Alguns iaies recordaven que a l'església vella del carrer Major, n'hi havia un al Cor i que portava la "mantxa" adossada al costat i que era més petit que el del claustre de la catedral de Tarragona.

Al edificar l'església nova en volgueren un de molt gran, però tardaren més de cent anys en poder aconseguir-lo i fou gràcies a un rector del poble que era de Casa Riera, que el sufragà, s'anomenava Rafel Lafonteta... Diuen que era un orgue gran i de gran potencia a més, el moble era barroc, la moda d'aquell temps. Tenia art i magestat; a més de les tubes metàl·liques que li donaven gran esplendor i eren instal·lades en uns plafons classificadors, segons el tamany de la tuba i l'instrument que reproduïa, i tots ells emmarcats amb columnes adornades amb rams i guirnaldes de fullam de fusta esculpida. L'estrenaren l'any 1789-90. Però malauradament, tingué una durada de cinc anys, doncs un llamp després d'una tempesta va enderrocar la cúpula de l'església, el campanar i l'orgue, que tan amorosament havia ofert el rector Lafonteta al poble de Constantí.

L'orgue que jo vaig conèixer va ser regalat per un altre capellà fill de Constantí, el canonge de la Catedral, el Dr. Pere "Quico" i l'instal·laren al mateix lloc que el que va ser cremat pel llamp. Alguns diuen que van aprofitar alguns tubs metàl·lics del vell, però d'altres que en la guerra del francès s'ho van endur tot. El nou tenia nous registres, dos teclats de igori i un de fusta a pedals. Hi havia a més de tot el que es manifestava en la façana molta quantitat de tubs de fusta de forma prismàtica quadrangular a dins, i diuen que alguns registres en lloc de fusta són de canya. Sobretot les flautes, acordions i clarinets.

Sistema emprat a l'orgue per inflar els dipòsits d'aire. Dues manxes sincronitzades.

Orgue major. 1910.

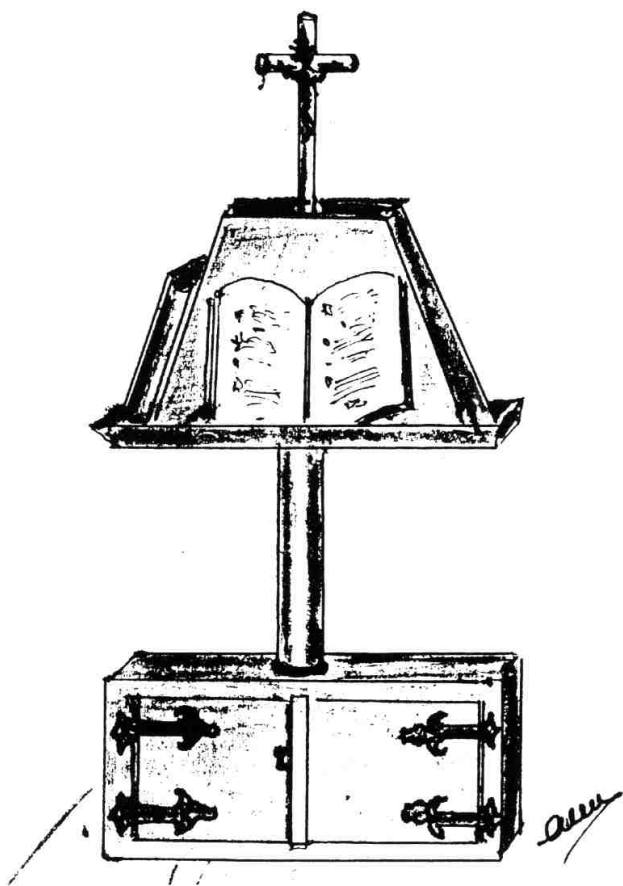
Una anècdota, el dia 21 de juny de l'any 1910, mentre feien les proves i ensinistaven al pianista del poble, Domingo Gil, de ca la Tona Fustera a mi em batejaren i diu que en aquell moment el Domingo va tocar la Marxa Reial, després ja l'estrenaven.

El mecanisme que tenia a la part posterior, a dins (doncs ocupava superiorment el lloc que equivalia a l'altar de cal Resolé) hi havia el "quarto de la manxa". Era un sistema molt simple, estan acoblades simètricament dues manxes com les que utilitzaven els ferrers a la farga, i mitjançant una palanca que penjava amb dues manipules, fan el moviment de va i ve, com un pèndul. Feien el vent que emmagatzemaven en dos dipòsits d'aire molt grans.

Quan jo era escolà, feia de manxego en Joan Cendra que tenia un any més, i allí nosaltres anàvem a jugar a fer de manxegos.

El cor

Era elevat sobre una volta molt aplanada situat pel damunt del cancell de la porta principal. Tenia un balcó de l'amplada de la nau major. Estava il·luminat per un finestral rodó que tenia un vitrall, en el que s'hi podia observar la imatge de Sant Feliu. Al mig hi havia un gran faristol, en forma de piràmide quadrangular i que girava sobre un peu elevat. En uns armaris es guardaven els llibres sagrats per a cantar misses, vespres completes i altres salms. Els llibres podien descansar en les quatre cares del faristol. Hi havia bancs i un silló central per al senyor rector.

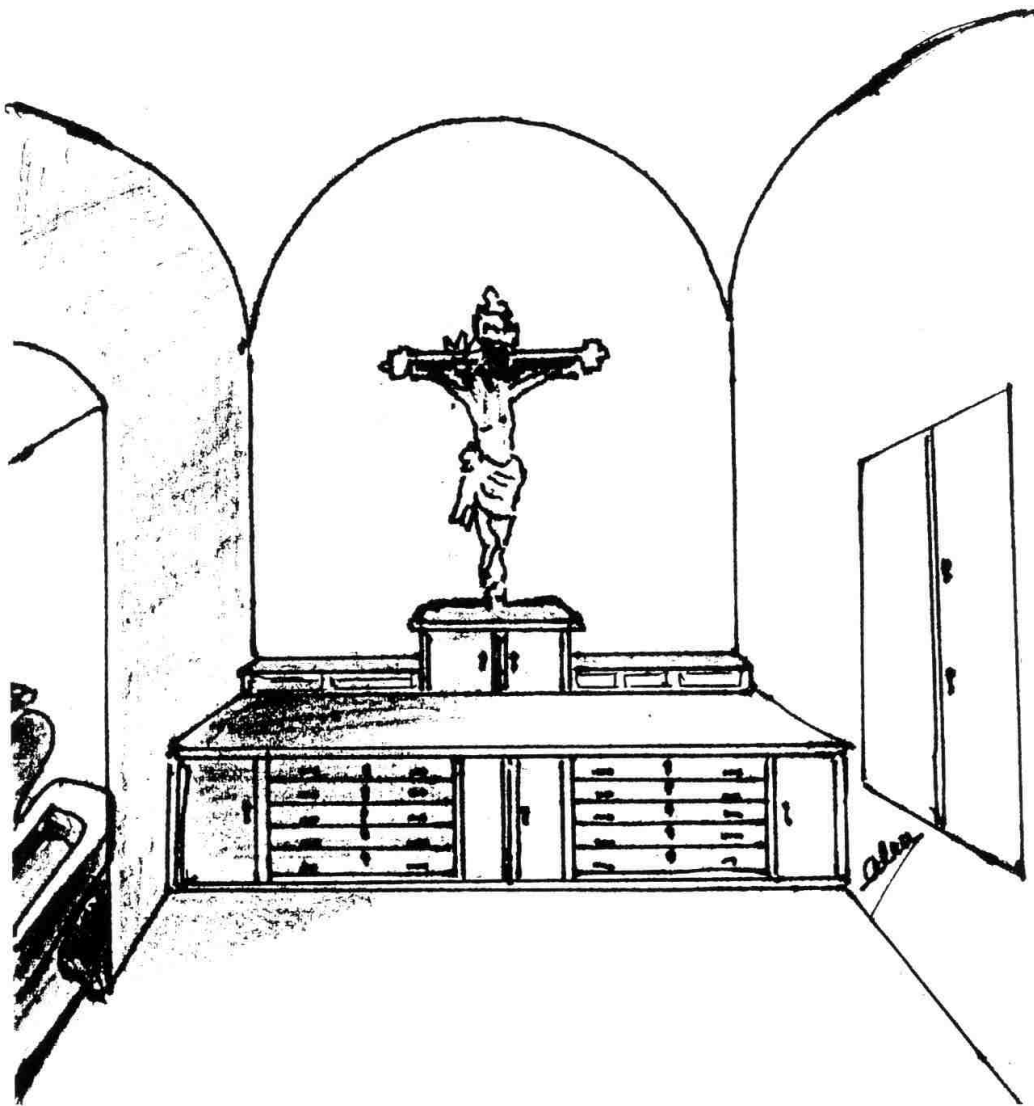

Faristol giratori del Cor, amb l'armari de les Vespres-Misses i Completes.

Sagristia

S'entrava per la part esquerra del Presbiteri per un portal de pedra-grisa i una porta de quaters. Tenia una planta quasi quadrada i el sostre era abovedat. Té una finestra molt gran que il·lumina profusament el local i que forada el mur cap el carrer de les Creus, en l'espai del qual hi ha el lavabo de pedra picada grisa, amb dues aixetes i una pila frontal abombada. Darrera de les dues fonts hi ha un dipòsit que s'omple a galledades per una boca que té a la cara superior.

Presidia la sala la imatge del Sant Crist Vell (ara molt apreciada, tot i que el públic només deia que era de la Guerra de Segadors). Si això és veritat, com sembla ho manifestava mossèn Bergadà, aquesta imatge no era de l'església vella com es creia, sinó de l'Església del Castell. Devia ser una de les que s'endugué el general Garay cap a Reus, quan l'espoli i enderrocament del castell.

Sagristia. Presideix el Sant Cristo Vell, el lavabo, les candeleres i els armaris.

Això fa pensar que aquesta imatge ja és miraculosa doncs es salvà de la Guerra dels Segadors, de la Guerra dels Francesos, de l'espoli i amortització i més gros encara, de la Guerra Civil del 1936, que es caracteritzà per la destrucció de tots els temples.

Aquest Sant Crist tenia la creu florida amb cantons dorats i l'extrem dels braços també daurada i abarrocada. La imatge és una talla molt perfecta, proporcionada i il·luminada amb gust; tota ella tallada en fusta inclosa la tovallola-faixa. A més de la corona d'espines, té una aurèola brillant que surt cap el braç dret de la creu. El feien servir per anar al Viacrucis cap al Calvari, per a la celebració del novenari de les ànimes i presidí la primera processó de la Setmana Santa de Tarragona, després de la Guerra Civil.

L'estança era molt senzilla. Tenia una gran taula que ocupava el fons en tota la seva amplada i estava adossada a la paret amb una col·lecció d'armaris i calaixos.

Com he dit, en el punt més alt i penjat a la paret hi havia el famós Crist Vell, i immediatament, per sota de l'armari un prestatge de mig fons on s'hi guardaven els calzes, patenes i la Custòdia Vella, a més de les enllevetes, les paus de plata, les "campanilles" i les canelles bones. Tots els objectes eren de plata.

Encara per damunt la mesa hi havia un escaló amb la mateixa amplada que cobria sis calaixos petits, tres per banda.

Objectes litúrgics

A la taula gran hi havia un armari central i dos cantoners, entre els quals hi havia dues grans calaixeres de cinc calaixos cada una. En els primers calaixos hi posaven els hàbits, albes, sobrepellissos i cingols dels sacerdots, a raó d'un calaix per cada dos (s'ha de dir que eren molt capaços). El del rector era per ell sol, i a la dreta, en altres calaixos hi havien jocs de casulles, un calaix per a cada color: blanc-verd, vermell, morat i negre. Les capes pluvials i els Ternos bons, els solíem guardar en un armari gran empotrat a la paret.

A més, sota l'escala que conduïa al pis superior, hi havien armaris per a les creus, cirials, canelobres portàtils... Pel davant de l'escala hi havia un banc amb una arca per sota, i al costat, una reixa, el confessionari per a la gent sorda. Sota la volta de l'escala hi teníem el penjarrobes, els escolans (per a les bufandes) i a més allí teníem les sotanes i els ruquets.

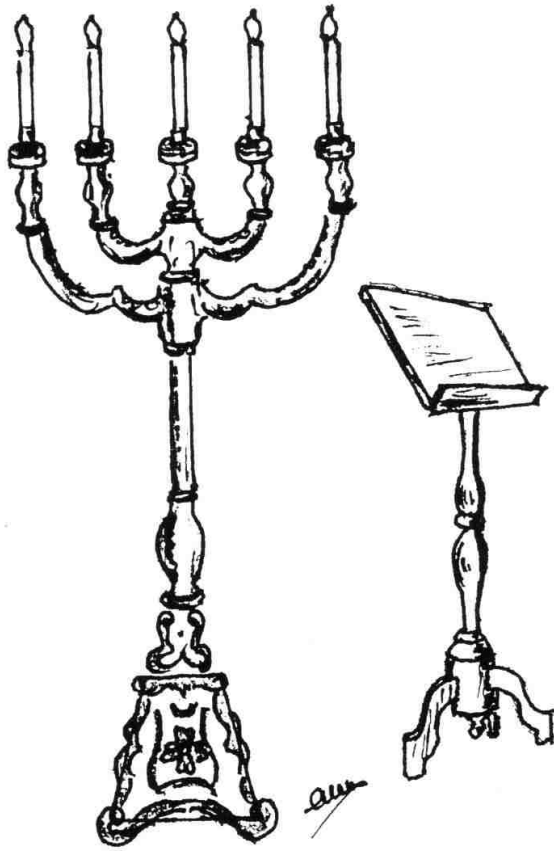
Entre la sagristia i el pis superior es guardaven els faristols de mà (per damunt la mesa de l'altar), tres o quatre de fusta negra i un de metàl·lic pels desplaçaments a l'ermita. Un faristol de peu manejable que es feia servir per cantar el Passió o pel cas en què s'havia de parlar cara al públic des del Presbiteri. Dos faristols acoblables a la barana de les trones.

Sacres. En tenien tots els quinze altars i quasi totes eren cornucòpies daurades. L'altar major en tenia unes de metàl·liques, però les que cridaven més l'atenció eren unes de grans, platejades, iguals a les de l'Altar Major de la Catedral de Tarragona.

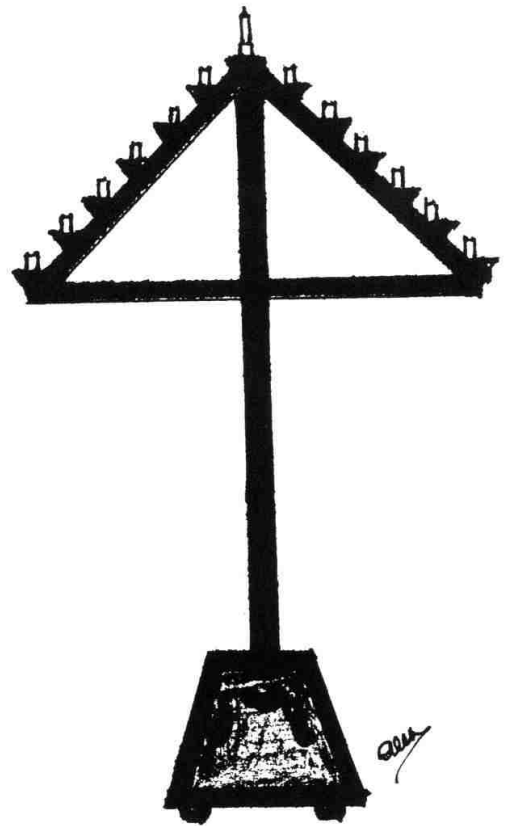
El gerro i la palangana de plata per a rentar els peus als pobres per Setmana Santa i pels pontificals.

Canelles. Tres o quatre jocs de vidre i unes de bones amb anelles i anses de plata i safata del mateix metall.

Els calzes eren quasi tots de plata menys tres o quatre amb les corresponents patenes. N'hi havia un de més gros que s'utilitzava pels Oficis.

Canelobre del presbiteri. Faristol de peu.

Llumenera de "La Marieta" o dels fasos.

El senyor rector en tenia un de particular, confeccionat amb les joies de la seva família (doncs els cinc germans es feren religiosos i pensaren que el millor destí per aquestes era el de poder utilitzar-se en l'Eucaristia).

De Copons almenys n'hi havia tres (Constantí era el poble on combregaven més els feligresos).

Les Paus eren de plata, unes plaques amb un Sant Crist i al dors, i una ansa per a subjectar-los, l'oferia a besar als parroquians al donar-los-hi la pau.

Incensari. N'hi havia un de senzill de metall platejat i altres de plata. A més dels oficis solemnes s'utilitzava molt en enterraments i funerals. Tenia cada joc la corresponent naveta i cullereta.

La Bassia o Caldereta per l'aigua beneïda i l'isopo per les esperges. Dos jocs.

Les safates de plata per a la Comunió i les safates grans metàl·liques per a "passar" l'almoïna.

Hi havien altres objectes més grans com ara els canelobres, les creus alçades (tres) els cirials, l'umbrel·la pels viàtics, els tàlems, els reclinatoris, les candeleres a dotzenes (de fusta i metall), les espalmatòries. Recordo que un dels darrers regals del Dr. Pere foren mitja dotzena de candelers metàl·lics de sis pams d'alçada, iguals com els de l'altar major de la Catedral, només que els d'allí eren de plata, tenien una corona per plat de ciri, a mig braç, una capelleta, i de base semblava una capella d'altar gòtica.

Un Viacrucis que va regalar la senyora Marieta Barracona i que tenia uns marcs daurats, les imatges en relleu i, a més, s'hi posaren dos llums elèctrics per a poder-los observar millor.

Entre els molts estandards, banderes, penons de totes mides i classes, em recordo molt de la Marieta, que era un canelobre triangular, amb sis ciris per banda i a l'angle superior un que el Pep Vidal, que en aquells moments era el sagristà, no volia que toqués-sim, doncs era l'únic que quedava encès en l'ofici del Divendres Sant, o els "fassos" que nosaltres acompanyàvem amb carraus i masses després de contestar els Oremus Flectamur Genua i ell deïa que representava a la Mare de Déu que hauria quedat sola al calvari, junt amb el seu fill clavat a la creu.

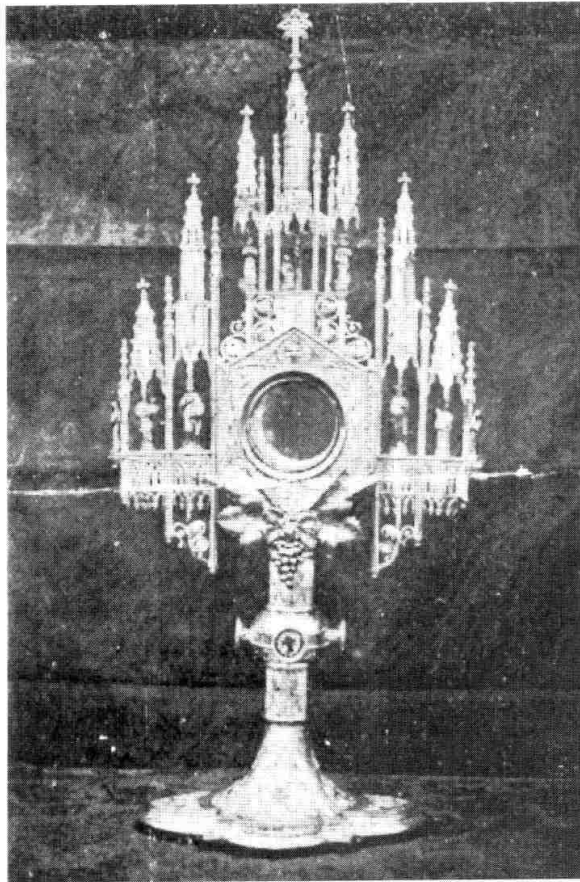
Ornaments litúrgics

Els que tenia l'església de Constantí superava la magnificència i dimensions de la fàbrica o edifici. Imagineu-vos l'aixovar o parament de roba que podés tenir la núvia més rica que poguessin conèixer, us quedariu curts, seria esquifit (proporcionalment) comparant-ho amb el que guardava la sagristia.

Per exemple, dels més corrents, com són les casulles amb els corresponents manípuls, estoies, tapa calzes, estoitxos de corporals, n'hi havia potser mitja dotzena de cada color (tingueu en compte que llavors hi havia cinc capellans a la parròquia i de vegades, els dies feiners, se celebraven a la mateixa hora fins a tres misses d'un cop. Això succeïa els dies de les festes d'alguna Confraria o "les misses de Partera" (o purificació).

Ara de Terns, amb les seves casulles, dalmàtiques, capa pluvial, n'hi havia, al menys un de cada color: blancs, vermells, morats, verds i negres. Fins a tres de vermells i verds, mentre que de blau em sembla que només n'hi havia un.

Els que cridaven l'atenció eren els més nous (crec que els va regalar el doctor Pere Quico). Eren els de color blanc, vermell i verd. Tenint en compte que els dos patrons del

Custòdia Nova. Aquesta Custòdia va ser estrenada després de l'entronització del Sagrat Cor.

poble foren "màrtirs" i que el segon dia de la festa major era la Mare de Déu dels Àngels, que celebràvem en blanc, el mateix que a les festes més gran de Corpus i les Pasqües. I el verd per a la major part de les Dominiques.

Aquests tres Terns tenien: les casulles (de guitarra) les dues Dalmàtiques (de la blanca en tenia dues dalmàtiques més, de mig davantal (podien concelebrar, vestits amb el mateix joc, fins a sis sacerdots) i a més la capa pluvial amb els corresponents jocs de manípuls, estoles, cingols (també amb les borles de color), a més el cobrecalzes, l'estoig del corporals, el cobresagraris i la tovallola de l'atrill del celebrant i les dels dos faristols de les trones (on si resaven, dic cantaven l'evangeli i l'epístola), les faldilles de la Creu Alçada i dels cirials, els davantals de l'altar i el tapa comes dels celebrants quan estaven asseguts (mentre cantaven el Glòria, el Sermó i el Credo). A tot s'hi sumava la cinta de la cullereta, davantals per reclinatoris de l'ajuntament, al presbiteri... Era una veritable ostentació. Això sí, tots ells confeccionats amb teles adomassades excepte el blanc que era de tissú de seda, i tots ells adornats amb brodats d'or i plata en totes les seves formes i de colors amb figures, sobretot el Tern blanc, en les meitats superiors de la casulla i de les dalmàtiques a més del penall de la capa pluvial del que a més, penjava un serrell de fils d'or. Hi havia encara els humerals, o vels d'espatlla del mateix color, amb forros blancs i amb serrells daurats, per a guardar patenes o trasllat del copó, custòdia o viàtic.

De tots aquestos Ternos s'ha d'afegir els amitos, albes, corporals, purificadors, els tapa calzes i patenes, les tovalloles del lavabo i els roquets i sobrepellisos, que a l'igual que les albes estaven tots planxats i arrissats amb prisades fetes per les monges, que resultaven veritables filigranes.

També hi havia els tapissos negres per a tapar el retaule de l'altar. Negre a fons i al centre una creu blanca i ornada també de blanc. I els tapa túmuls per a les misses de difunts i els davantals de les baranes del presbiteri, per als funerals solemnes, missa del dia dels difunts i novena per a les ànimes del purgatori.

Em podria allargar més, però ja n'hi ha prou.

Encara no!, dons els escolans teníem sotanes negres pels enterraments i funerals i misses de difunts; vermelles pels diumenges i festes corrents i a més dues de blaves, amb punys i botons vermells per la Puríssima i Mes de Maria i devegades pel mes del Rosari.

La Custòdia Vella no era tan aparatosa. Era com un sol radiant amb el viril d'or al centre i els rajos de plata que alternaven les vessants amb mate i brillant. Tenia una superfície rodona de més de trenta centímetres de diàmetre, i el peu amb l'amplitud suficient per mantenir l'estabilitat, doncs la seva alçada s'acostava als tres pams o més.

Contrastava molt amb el fons daurat del sagrari de l'altar major, i tot i la distància es veia a l'entrar a l'església que hi havia Nostre Senyor exposat. La custòdia nova és d'una donació recent.

El Dr. Pere

El Dr. Pere (o el Dr. Perico, com li deien els de Constantí), havia nascut a Constantí el 3 de setembre de 1838 i va morir el 3 de setembre de 1920.

Es deia Pere Cerdà i Socies, era d'una casa bona. Jo recordo que era una casa amb habitatges i balcons situada al carrer Baix de Sant Pere i els seus magatzems (on hi ha avui la premsa d'oli del Sindicat Agrícola) feien cantonada cap el camí de la Canonja, davant de "la màquina" de cal Llorigo (fàbrica d'alcohol) i la porta de l'Hort del Dr. Pere, que semblava la porta de l'església, doncs estava folrada i clavatejada. Era al racó on el camí feia una zig-zag (com solien fer tots els camins antics a les entrades dels pobles).

Va ser vicari de Constantí, rector de Sant Martí de la Bufaganya, rector de la Poble de Mafumet, director i catedràtic del Seminari i fins al seu òbit "canonge penitencier" de la Catedral de Tarragona, d'aquí el tractament de Molt Illustre Sr. Dr. Pere.

Fou un gran protector de la parròquia, especialment de la "fàbrica de l'església", ja que a ell es deuen la major part de les millores que s'han realitzat en els darrers anys.

Aquestes obres foren nombroses i valuosíssimes. Jo les explicaré resumidament, el més detalladament possible, tenint en compte que quasi bé "per dedicació", replegant en la meua memòria el que vaig sentir explicar i el que vaig viure quan era escolà (1917-1923).

De les primeres coses que vaig saber havia patrocinat fou "el cupulí". Com a conseqüència de la caiguda d'un o varis llamps en una tempesta, el campanar va quedar bastant malmès, destrossat l'orgue (es van fondre tots els tubs i registres metàl·lics i quasi tota la trompeteria) i es va esquerdar la cúpula amb el consegüent perill, per l'alçada i situació del conjunt templer. Aquests fets van succeir l'any 1903.

A la vista de la importància dels desperfectes i del perill de la integritat de l'obra, el Dr. Pere es posà en contacte amb diferents arquitectes i l'obra s'inicià amb rapidesa. Comen-

garen a tapar escletxa i a posar xivatos al campanar i es dedicaren de ple a la cúpula. Feren les lligades corresponents i hi feren a cel obert, és a dir, com que la cúpula era cega, més ben dit, era fosca, com un casquet recolzat a les columnes del creuer, van fer un forat al mig de la part culminat del casquet i allí acoblaren un cercol per on ativantaven l'obra morta i asseguraven la permanència. Però no es limitaven al reforçament, sinó que sobre el cercol hi ficaren una llanterna, al mateix temps que il·luminava el creuer, embellia l'edifici.

Efectivament és una construcció en forma de prisma octogonal, foradat per la base i culminat amb una semiesfera. A cada cara hi ha una finestra amb vitalls i per l'interior, una decoració de fulles i flors pintades amb marro daurat (aquesta havia de ser la mostra de com volia que anés pintada tota l'església i això ho continuà al presbiteri). Per l'exterior està acabat el Cupull amb una teula piramidal curvillina i a la cuspide amb una bola i una creu. A més, i com a seguretat, s'instal·laren un parallamps a la cúpula i al cim de la façana principal (seguien l'exemple a Cal Roig i a Cal Pàmies, prop de Castell i a Cal Bru-net, de camí de Tarragona, els sis parallamps).

Mentre s'estudiava la reparació de l'orque, es procedí a decorar el Presbiteri, donant a la pintura una tonalitat daurada i salmó, després emprada pel pintor Sert a la Seu de Vic). Ornamenta així la petxina del sobre absis, omplí la barana de la cornisa amb una barana de fusta treballada. Des de la cornisa anà de banda a banda del presbiteri, va balconar les tribunes amb bombatxo i gelosies i entre aquestes tribunes i les portes de la sagristia i Santíssim, que emmarcà de pedra gris polida i posés unes teles pintades a l'oli emmarcades amb guirnaldes, i a l'entrada del presbiteri hi posà uns llanterners per a posar les llanternes.

Mentre, envitrallà amb vidre de colors i emplomat els finestres del creuer, posant en un costat el Cor de Jesús i a l'altre el Cor de Maria, i al finestral rodó de damunt del cor la imatge del patró de la parroquia, Sant Fel·lu.

Substituí l'enrajolat del pis de l'església per un paviment de pedra de "Llissòs", fent un mosaic amb rombes, contrastant els blavosos i els blanquinosos com a la Catedral de Tarragona. També va voler imitar les piles d'aigua benedicta fent-les similars a les de la seu. El picapedrer aprofità el temps esculturant la pila baptismal, de pedra de color gris fosca amb una tapa de fusta bona amb frontisses i pany i clau, mentre que la sostenen dos lions de marbre.

A l'ensembl que el moble de l'orque, que al revés de l'anterior, que era de noguera envernissada i amb moltes motlures (com el de Torredembarra), va voler una cosa més austera, senzillera però funcional. Va fer del mateix estil els dos ambons o troncs, enlairades als contorns del creuer oposats al presbiteri. Eren unes troncs discretes i majestuosos a la vegada, amb el cobricel acabat en pinacle i creu per fora i per sota, com si al cel hi haguess una colometa representant a l'Esperit Sant. La barana treballada amb un gran passama, al que s'hi podia endollar un faristol, pel missal de l'evangeli i de l'epistola.

A les troncs s'hi accedia mitjançant una escala en espiral que enrotllava la columna. La de l'evangeli tenia a l'abast del predicador un Sant Crist manejable.

Com ja he mencionat el moble de l'orque era de fusta llisa, no treballada amb motlures, tenia dos pisos, amb les tubes metàl·liques paral·leles i situades segons el tamany i el to. Sota d'aquests pisos sortien desafiants les trompetines després venia una balco-nada, al centre de la qual i per fora hi havien unes tubes i per dins hi havia un espai pels teclats, registres a banda i banda, el seient i el teclat de peu, a més s'hi havia lloc per l'escolania.

Va fer el Cancell de la porta principal amb fusta de noguera esculpida.

Obrí la porta falsa o lateral de les mateixes característiques i mides que la principal (les dues reforçades amb planxes ròmbiques encarcarades i amb dues portelles), però el seu cancell és de fusta blanca de melis, envernissada. L'accés a la porta falsa, a conseqüència del desnivell, es feia mitjançant una escala amb dues vertents, i amb barana també de pedra picada de llisós, a l'igual que el replà i els graons (era una còpia de l'escala al temple de Sta. Clara de Tarragona, a la Rambla Vella, que construïren quan baixaren el nivell pel pas de la carretera).

No pararen els obsequis aparatosos que feia el Dr. Pere, doncs li tocà a les baranes i portes del presbiteri. Les reixes que tancaven les capelles del creuer lateral amb una portella central, la tanca del baptisteri. Totes elles amb ferro forjat amb burxes corones i cargols propis de l'escola gaudiniana (no sé exactament qui les dibuixà, si l'arquitecte Martorell o en Jujol).

Les últimes coses que regalà foren quatre confessionaris i uns bancs amb pres-tatge i reclinatoris. Eren una cosa fabulosa, no vista en l'esglésies. També un estil renaixença-avantguardista. De bancs només en va fer sis, com a mostra.

A més va fer uns genoflectoris per davant dels bancs del presbiteri destinats a les autoritats. Així com altres bancs, reclinatoris i confessionari eren de fusta de melis, els de les autoritats eren de caoba treballada. Ara que parlem del presbiteri, també va fer instal·lar uns arrimadors o sòcols de l'alçada dels brancals de les portes del Santíssim i de la Sagristia; estaven dividits com en pannels i en ells sobresortien unes lletres de metall daurat, al·lusives a la situació, però no recordo el què hi deien, però donaven un conjunt tot fastuós tot i la diversitat dels sistemes decoratius (es barrejava el barroc amb el clàssic i el modernisme).

En quant a objectes litúrgics regalà un joc de sacres iguals que les de la catedral, eren platejades i servien per les solemnitats. Junt amb elles també platejats el joc de candelers adequats per a la mesa i la espalmatòria. A més un joc de sis canelobres gegants de més de sis pams d'alçada per a l'exposició del Santíssim i còpia d'uns de plata que hi havia a l'altar major de la Catedral, pels dies de Pontificals; eren de metall daurat amb plat i el pal acanalat deixant a mig camí una capelleta i el peu com a un absis de capella gòtica.

A més, una creu alçada amb dos cirials, les tres peces es podien vestir amb unes faldilles a to amb el color del Tern.

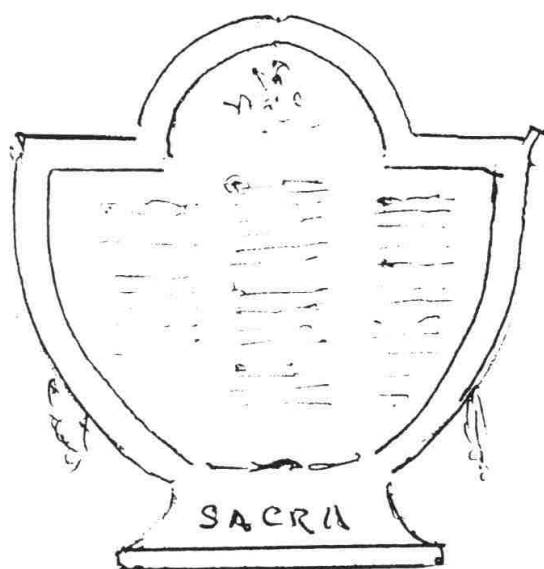
També un tàlem amb sis vares per comptes de quatre com que hi havia, amb uns serrells de fil d'or i fistons cortinats i un cel molt brodat amb signes de l'Eucaristia.

En quant a ornaments litúrgics, no crec que hi hagués cap núvia, per rica que fos, que pogués presentar un "ajuar" com la roba que regalà el Dr. Pere a la Sagristia de la Parròquia. Foren tres Terns, el blanc, el verd i el vermell, però és que tenien una quantitat de peces increïble: a) la casulla del celebrant, en forma de guitarra com s'acostumava aleshores; b) les dues dalmàtiques, una capa pluvial (amb les corresponents, estoles, manipules i airíguls el mateix color); d) els cubre calzes; e) l'estoig de corporals; f) un davantal per la mesa de l'altar; g) un davantal o cobregenolls per quan seuen els celebrants; h) els astors per cobrir l'atri de l'altar i els faristols de les trones i a més uns d'especials per a les mènsoles de les canadelles (dreta) i incensaris i navetes i cubeta de l'hisop.

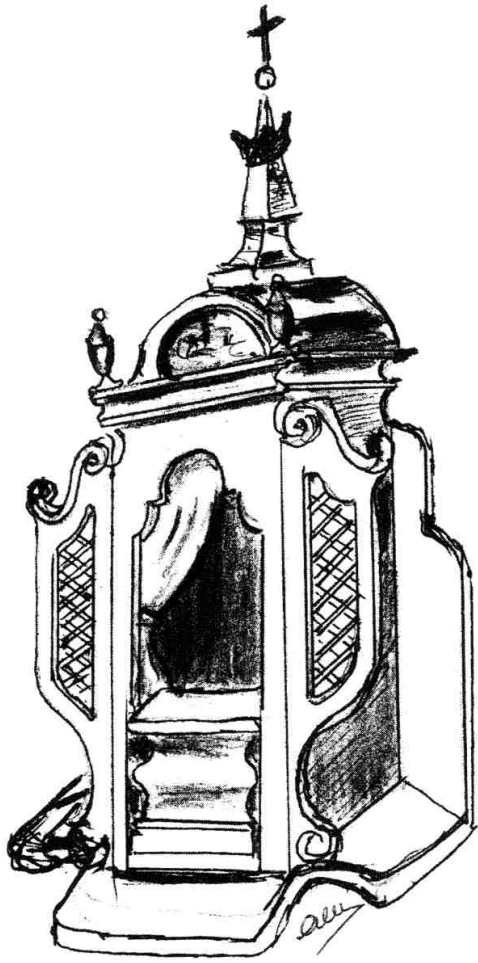
Aquí hi acompanyava servei blanc com el vel d'espatlles (per aguantar la custòdia, doblat pel de la patena i copó).

No sé si el joc d'albes i ruquets entren en els seus obsequis, però tot podria ésser.

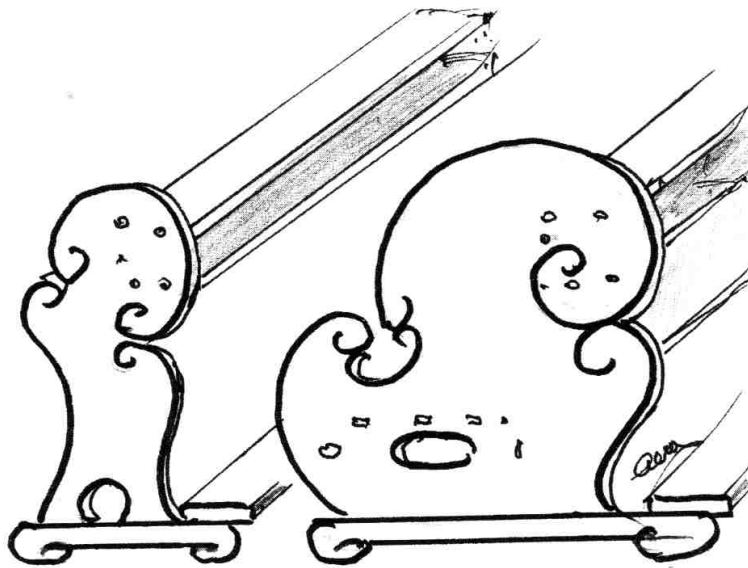
Pot ser que em deixi quelcom però la darrera obra seva fou la fundació d'un Benefici d'Organista, que va recórrer per expressa voluntat en un fill del poble, Mn.Moragues, i que ell mateix li va donar possessió dos mesos abans de morir. Molta cosa queda encara tot i les destrosses de l'any 1936, però Déu ni do del què va fer el Dr. Pere Quico (Q.E.P.R.).

Llanterna de la cúpula, "Cupuli".

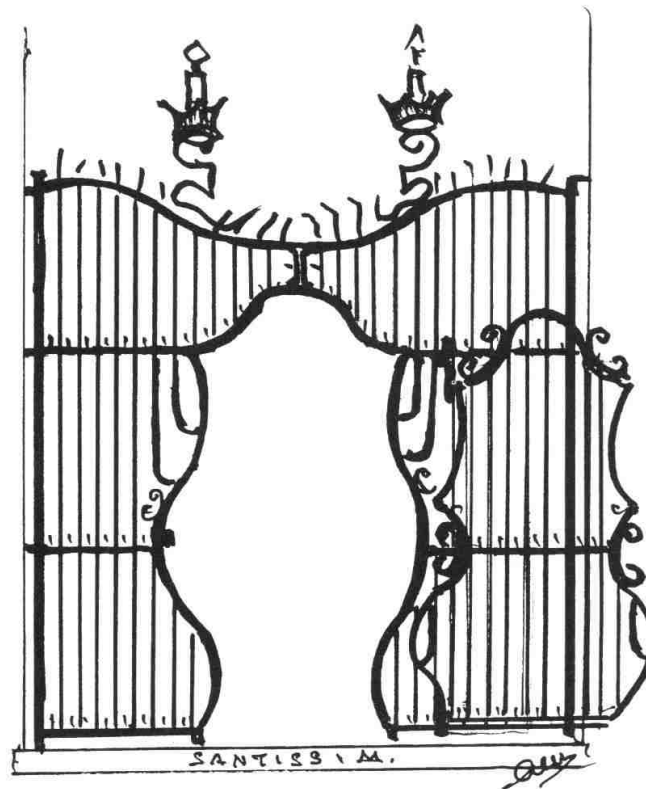
Facsimil del confessionari.

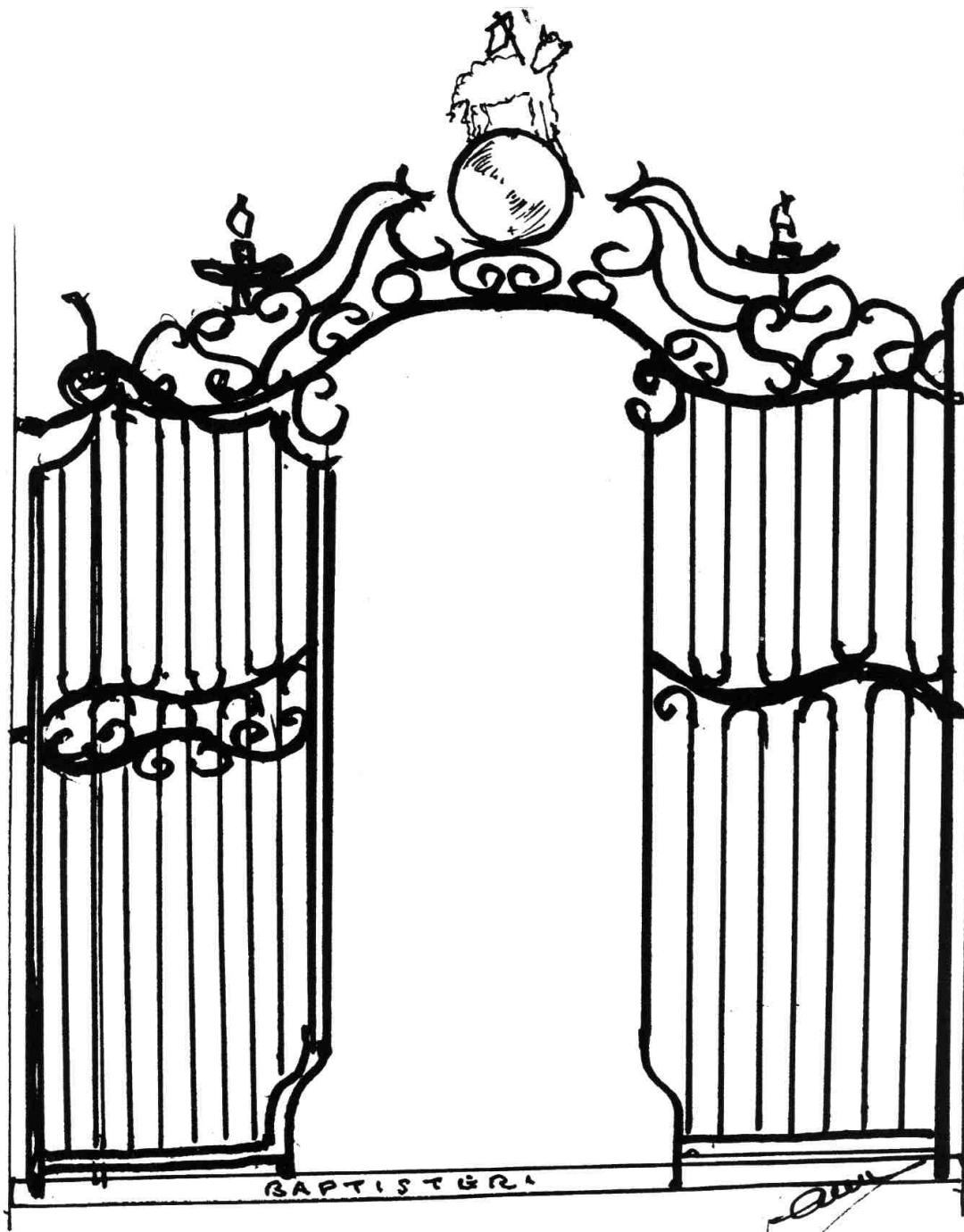
Reclinatori i banc (Jujol?, arquitecte).

Reixa de l'altar de la Mare de Déu dels Dolors.

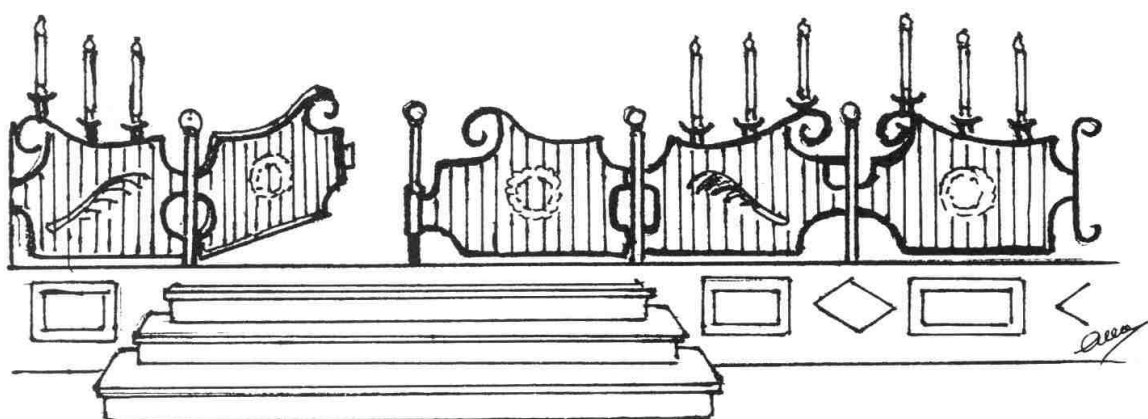
Reixa del Santíssim.

Reixa del Baptisteri.

Barana del Presbiteri, desapareix en desplaçar l'altar.

Dibuix de la barana del presbiteri.